GRONDLYCKE ONDERRICHT
VAN
Sekere Voorname Hoofd-stucken, der
Waren, Loutern, Saligmakenden,
Christelycken Leere,
Gegrondet op den Grondt van de Apostelen en Propheten, daer
Jesus Christus
de HOECK-STEEN.
IS.
Angewesen in eenvoudige, dog stigtlycke
Vragen en *Antwoorden*,
Door
JUSTUS FALCKNER, *Saxo-Germanus*, Minister der Christelycken Protestantsen Genaemten Lutherschen Gemeente te *N. York* en *Albanien*, &c.

Psal. 119. v. 104. (God) 's *Woort maeckt my Kloeck; daerom hate ick alle valsche Wegen.*

Gedruckt te Nieuw-York by W. Bradfordt,
1708

AAN
SPRAACK

Aan alle de Voorstanders, en Lidtmaten en alle die afgesproten van de Christelycke Protestantse, genaemte *Luthersche* Kercke of Gemeente, in dese Gewesten.

Eerwaarde, Agtbare, Seer Geliefde,

SYnde dickwils versogt, van verscheyden Persoonen, van onse Christelycke Gemeente, om hun eenige Aanwysinge uyt Godts Woort tot Bewys en Bevastinge van sekere Geloofs-Artikulen, daer van se insonderheyt menigmael Rede en Antwoorde te geven, occasie hadden, by een te stellen; als ben in de Vreese Godts, van wegen der Pligt des heyligen Ampts, daerin Godt My Geringen gesett heeft, verweckt wordten, in den Naem Godts, daertoe hand aen te slaen. En hoewel ick eerst dagte, enckelyck een Getal van Spreu-

ken uyt de H. Schrifft, onder Tituls van seeker Hoofd-stucken neer te stellen; Egter in 't werck synde, wierd myn Verstandt van de Klaerheit des Woorts des Heeren belicht, met allsulke Vragen, Antwoordten en Uytbreydingen, als U. L. in't vervolg van dit Boeckje vinden sullen: Soo, dat 't werck onder handen grooter en anders geraden, als ick in 't eerste Begin op toegeleyt hadde. Om de Methode van de Wereltse Rede- en Wiskonste, ben also wenig of niet besorgt geweest, my vergnoegende, als 't maer stigtlyck syn mogte, voor Goede Eenvoudige Herten. De Spreuken der H. Schrifft hebbe aengevoert volgens de Oversettinge des Saligen Mans Godts, en uyt verkooren Instruments der waren Reformatie der Kercke Godts, Heeren Martini Lutheri; Naedemael deselve doorgaens, in de gantsche groote vermaarde Protestantse genaemte Lutherſche Kercke, in soo veel Koninckryken en Landen in de Werelt, gelesen en gebruyckt wordt; om dat se Regt Duitsch Spreeckt; en alloo de ge-

meene

meene Man meer de Meening daervan kan sien, Sonder voorder te Sien. Ick heb meestendeels de spreuken van Woort tot Woort, soo als se in de heylige Bladen staen, neer geset, in voegen, dat die gene Bibel, of niet alltyd deselve in't Lesen by de hand hebben konnen, of geen Bequaemheit hebben om nae te slaen, seer daermede gedient syn sullen. Voorts will alles, wat ick in dit Boeckje voorgedragen, niet anders verstaan hebben, als conform en overeenstemmende, met der geseyten Christelycken Protestantsen genaemten Lutherschen Kercke Leere, Belydenis en Geloov'; het welck oock te voren gewoont heeft in myn Voor-Ouders, en Ouders; gelyck dan oock myne Groot-Vaders, Vaderlycker en Moederlycker Linie, en myn Vader, van Godt geweerdigt geweest, nuttige *Herders en Leeraers* te syn van syne Strydende Kercke: Welcke Belydenis en Geloof, door Godts Genade, en overtuiginge syns Woorts en Geestes, oock in my woont, en woonen sall, tot aen myn laetstes saliges Eynde!

Soo

AAN SPRAACK.

Soo neemt dan nu, wat ick U. L. hier uyt een goed herte toeschryv' en offereere, met hertelycke Toegenegentheit aen, en gebruickt 't, dat ghy u selven opbouwt, op u Allerheiligst Geloove door den H. Geest; op dat ghy alle dinck doet sonder Toorn, ende sonder Twyfel, op dat ghy syt Onberispelyck ende Louter, Godts-kinderen, Onstraffelyck, midden onder 't Onaerdigh ende Verkeert Geschlagt, onder welcke Ghy schynt als Ligten in de Werelt; daermede, *Dat ghy Behoudt het Woort des Levens.* Soo vermaant, wenscht en bidt vyeriglyck, uyt een Christelyck opregt Herte,

Eerwaerde, Agtbare Seer Geliefe, U. L. Getrouwe Mede Broeder en onweerdige Leeraer,

JUSTUS FALCKNER,

Saxo-Germanus.

Geschreven te Nieuw-Yorck in America, Anno Christi, 1708. de 25 Martij, synde den Dagh van de Boodschap aen Maria, dat de Soon Godts door de kragt des H. Geests in haer de Menschlycke Natuer sou, de aen nemen en Mensch-wordten, en se alsoo syn de Moeder Godts.

Register der Hoofd-stucken in dit Boek, en Aenwysing, op wat Bladt elck begint.

Naevolgende Voornaemste Druck-feylen syn te verbeteren.

Folio	Linea	Voor	Lees.
2	20	hemelche	hemelsche
8	11	Ebr. 2	Ebr. 11.
10	13	Act. 22	Act. 12.
15	27	Gen. 1	Gen. 3
26	2	Woods	Woords
32	13	v. 16	v. 6.
35	12	v. 71	v. 21.
38	10	Psal. 1 25	Psal. 125.
40	4	v. 4.	v. 5.
43	12	geven	gegeven
45	12	hemlelv.	hemselve.
45	14	Heb. 9. 12.	Heb. 9. 11. 12.
47	12	v. 14.	v. 19.
48	6	voeen	voeten
48	25	v. 21	v. 21.
48	27	sns eckt	spreeckt
49	26	Hu	Nu
51	30	v 27	v. 17.
52	24	Rom. 15	1 Cor. 15.
54	5	v. 2	v. 11.
54	7	Het 15.	Het is
54	21	Reerlyckheit	Heerlyckhei
64	24	v. 12.	v. 13.
65	6	Jes. 42	Jes. 42.
69	18	Math. 11. 9	Mat. 11. 29
70	5	1 Joh. 4. 5.	1 Joh. 4. 4.
77	21	Marc.	Mat.
82	17	Chriensten	Christen
85	17	Marc. 10. 4.	Marc. 10. 14.
89	25	Hvontmaels	Avontmaels
102	29	v. 27.	v. 25.
106	25	v. 4.	v. 3.
108	4	2 Thes. 2. 3.	2 Thes. 2. 3. 4.
110	9	Eph. 6. 2.	Eph. 5. 1. 2.
137	13	Jer 44. 5.	Jer. 44. 7.

Godt met Ons!

HOOFD-STUCK I.

Van de Heylige Schrifft, en de geopenbaerte Wille Godts.

1 *Vrag.* WAer moet ghy soecken, hoe ghy regt gelooven, en euwig saligh wordten kont?

Antwoordt. In den Schrifften des Ouden en Nieuwen Testaments, Joh. 5. v. 39. 'Soeckt in de Schrifft (spreeckt Christus) 'want ghy meynt, ghy hebt het euwige leven 'daerin; en sy is 't die van my getuygt. Apoc. 1. 2. 'Salig is die leest, en die hooren 'de woorden van de Prophetie, ende behouden wat daerin geschreven is. 2 Tim. 3. 15.

2 *Vrag.* Kont ghy dan de geestelycke dinge en geloofs-artykelen in de Heylige Schrifft geopenbaert, met en nae de natuerlyke overdenckinge verstaan en begrypen?

 Antw.

Antw. Neen. Maer ick moet tragten se va -
stiglyck te geloven, Joh. 20. v. 31. 'Dese
'syn geschreven op dat ghy gelooft Jesus sy
'Christus de Soon Godts; en dat ghy door
'het geloof het leven hebt in syn Naem.
2 Cor. 5. 7. 'Wy wandelen in 't geloof, ende
'niet in 't aenschouwen. Joh. 20. 29. 'Salig
'syn, die niet sien, en dog geloven.

3 *Vrag.* Will dan Godt de Heere soo doen
als hy in de Heylige Schrifft gesproken en be-
looft heeft, of heeft Hy een verborgen wille,
die strydig is met syn geopenbaerte?

Antw. Psal. 33. 4. 'Des Heeren woort is
'waeragtig, ende wat Hy toeseyt, dat houdt
'Hy gewis. Num. 23. 19. 'Soude Godt yets
'seggen ende niet doen? Soude Hy wat
'spreken ende niet houden?

4 *Vrag.* Is die H. Schrifft niet eenigsins
met sig self oneens en strydig?

Antw. Geheel niet. *So spreekt de Hemelsche
wysheyt;* Prov. 8. 7, 8, 9. myn mondt sall de
waerheyt spreken, ende myne lippen sullen
haten dat Godtloos is. Alle redenen myns
mondts syn regtveerdig, daer en is *niet ver-
keerts* (of verdraeyts) *nog valschs in:* Se syn
alle regt uyt den genen die se verstaen, ende
regtmatig *den genen die 't aennemen willen.*

*Indien eenige voor ons donckere plaetsen schynen
te stryden, tegen de klare en duydelyke, so laete
men maer de Barmhertigheyt, Regtveertigheyt,
Heyligheyt*

Heyligheyt en Waerheyt Godts in de verklaringe derselver, het Roer houden, en men sall in de Eenvoudigheyt des geloofs vinden, dat se met de andere de eygenste cours loopen.

5 *Vrag*. Hebt ghy dan all de regte nuttigheyt van de H. Schrifft, als ghy weet wat daerinne staet, en sulcks voor waeragtig houdt?

Antw. Neen; maer ick moet 't soo weeten, dat ick daerdoor tot all goed werck geschickt sy. 2 Tim. 3. 15, 16, 17. 'De H. 'Schrifft kan u onderwysen tot Saligheyt 'door het geloof in Christus Jesus: want 'alle Schrifft van Godt ingegeven is nut tot 'leeringe, tot bestraffinge tot beteringe, 'tot onder wysinge in de Geregtigheyt: dat 'een mensch Godts sy volkomen tot alle 'goed werck geschickt.

6 *Vrag*. Is't niet Godts ernstlycke wille dat alle menschen, die Godts woort hebben en hooren, oock mogten daernae geloven en doen?

Antw. Ja, gewis. Eccles. 12. 13. 'Laet 'ons de hooft somme aller leere hooren 'vreest Godt, ende houdt syne geboden: 'want dit betaemt allen menschen.

 HOOFD

HOOFD-STUCK II.

Van Godt.

1 *Vrag.* WAt is het eerste en allder hoghste, dat ons de H. Schrifft regt openbaert?

Antw Den eenigen waren Godt en syne kennis: Jer. 9. 23, 24. 'Soo spreeckt de 'Heere, een wyse beroem sig niet van syn 'wysheyt: een stercke beroem sig niet van 'syn sterckte, een rycke beroeme sig niet van 'syn ryckdom. Maer wie sig beroemen 'wil, die beroem sig daer van, dat hy my 'wete en kenne; dat ick de Heere ben, die 'Barmhertigheyt, Regt en Geregtigheyt 'oeffent op aerden: want sulcks behaeght 'my: spreeckt de Heere.

2 *Vrag.* Is dan maer een Godt?

Antw Ja, Deut. 6. 4. 'De Heere onse 'Godt is een eenig Heere.

3 *Vrag.* Is dann Godts wesen lichaemlyck?

Antw. Neen, Joh. 4, 24. 'Godt is een 'Geest, en die hem aenbidden, die moeten hem in den Geest en in de waerheyt aenbidden.

4 *Vrag.* Is Godt euwig?

Antw. Ja. Psal. 90, 2, 'Eer dan de Bergen wierden;

wierden, ende de aerde, en de wereld ge-
shapen wierden, syt ghy Godt van Euwig-
heyt tot Euwigheyt

5 *Vrag.* Is dann Godt Barmhertig en
Liefryck ?

Antw. Ja, Psal. 103. 8. 'Barmhertig en ge-
'nadig is de Heere ; verduldig en van groote
'goetheyt. 1 *Joh.* 4. 16. Godt is de Liefde.

6 *Vrag.* Konnen niet alle menschen haer
der Barmhertigheyt Godts getroosten ?

Antw. Ja : want Psal. 145. 9. 'De Heere
'is allen goedertieren, ende ontfermt sig over
'alle syne werken.

7 *Vrag.* Maer waerom gaet dan over vele
menschen een onbarmhertig oordeel Godts?

Antw. Daerom dewyl se Godts barmher-
tigheyt niet aennemen en gebruycken in de
gesette ordening, Rom. 2, 4. 'Veragt ghy
'den ryckdom van syn Goedertierenheyt,
'Verduldigheyt en Langhmoedigheyt ?
'weet ghy niet dat Godts Goedertierenheyt
'u tot boete leydt : Maer ghy naeu verstockt
'en onboetveerdig herte, hoopt u selv' den
'toorn op den dagh des toorns, en der open-
'baringe van 't regtveerdig oordeel Godts :
'welcke geven sall een yegelyck na syn
'wercken, *Mat.* 18, 34. *Jac.* 2, 13, Als
Godt de menschen strafft, soo doet hy een
vreemt werck, daer van de grondt niet in
hem ; maer in den menschen is, *Jes.* 28, 21.

8 *Vrag.* Is Godt niet oock Regtveerdig?

Antw. Ja: Deut 32, 4, 'Hy is een steen-
'rotse; syn wercken syn onstraffelyck:
'want al wat hy doet dat is regt. Getrow is
'Godt en geen quaedt aen hem regtveerdig
'en vroom is hy.

9 *Vrag.* Is Godt Almagtig?

Antw. Ja; Luc. 1, 37, 'By Godt is geen
'ding Onmogelyck?

10 *Vrag.* Is Godt dan over al tegen woor-
digh?

Antw. Ja; Jer. 23, 23, 'Ben ick niet een
'Godt die naby is (spreeckt de Heere) en
'niet een Godt die ver is? Meynt ghy dat
'sig yemant soo heymelyck verbergen kan,
'dat ick hem niet sie? spreeckt de Heere:
'Ben ick 't niet die Hemel en Aerde vervult?
'spreeckt de Heere.

11 *Vrag.* Is Godt oock Al-wetende?

Antw. Ja. Want elck moet met Davidt
bekennen uyt, Psal. 139. 'Heere ghy onder-
'soeckt my, ende *kent* my. Ick sitte of stae
'op, *soo weet Ghy't:* Ghy verstaat myne
'gedagten *van verre.* Ick gae ofte legge, soo
'syt ghy rontom my: ende siet alle myne
'wegen; want siet daer en is geen woort op
myne tonge, *dat Ghy Heere, niet alles en
weet.*

12 *Vrag.* Is dan Godt de Autheur of Oor-
sake van het Sonden-quaedt, om dat Hy 't
te vooren geweten heeft?

Antw. Verre sy 't van een Christen-menschen, so Godts lasterlyck te gedencken; 'Godts oogen syn so reyn, dat Hy 't quaed 'niet sien mag, Habac. 1, 13, siet Hoofstt 5. vrag. 3.

13 *Vrag*. Is de Eenige ware Godt dann oock maer een Persoon?

Antw. Neen; Hy is Drie Personen, God de Vader, God de Soon, God de heylige Geest, 1 Joh. 5, 7, '*Drie syn* die getuygen 'in den Hemel, de Vader, 't Woordt, ende 'heylige Geest, en *dese Drie syn Een*.

14 *Vrag*. Hoe worden dese Drie Personen onderschyden?

Antw. Dat de Vader van Euwigheyt den Soon gewonnen; dat de Soon van Euwigheyt van de Vader gewonnen of ge genereert wordten: dat de heylige Geest van Vader en Soon van Euwigheyt uyt gaet' Psal. 2, 7. Mich. 5, 2, Joh. 15, 26.

15 *Vrag*. Hoe nog vorder?

Antw. De Vader is the Schepper; de Soon de Verlosser; de heylige Geest de Heyligmacker.

16 *Vra*. Kan men wellin dit leven ten vullen begrypen en uytspreecken wat Godt sy?

Antw. Neen. Psal. 145, 3, 'De Heere is groot en seer loflyck, ende syn Grootheyt 'is *Onuytspreecklyck*.

HOOFD

HOOFD-STUCK III.

Van de Schepping.

1 Vra. WAer is dan Hemel en Aerde, en al wat daerin is, van dannen gekomen?

Antw. De Drie-Eenige Godt heeft 't alles geschapen, Gen. 1, 1, *In 't begin schiep Godt Hemel ende Aerde.*

2 *Vrag.* Uyt wat heeft dog Godt alles geschapen en gemaeckt?

Antw. Ebr. 2, 3, ' Door 't geloof mercken ' wy, dat de werelt door Gods Woordt veer ' digh is, dat al wat men siet uyt *Niet* gewor' den is.

3 *Vrag.* Welcke syn de Edelste Creaturen die Godt geschapen heeft?

Antw. De Engelen en de Menschen.

HOOFD-STVCK IV.

van den Engelen.

1 Vra. VVAt syn dan de Engelen?

Antw. Psal. 104, 4, spreeckt David

David tot Godt den Heere, 'Ghy, die maeckt
'uwe Engelen tot winden (of Geesten) ende
'uwe Dienaers tot Vyervlammen?

2 *Vrag.* Hoe veelderly Engelen synder?

Antw. Tweederly; goede, en quaede.

3 *Vrag.* Waer syn dan de quaede Engelen of Duyvelen van dannen gekomen?

Antw. Godt heeft niet dan goede Engelen geschapen; maer somige hebben haer goedheyt verlaten, en syn Duyvelen gewordten, dat is vyande van Godt en menschen. *Joh.* 8, 44, 'De Duyvel is een Moordenaar van 'aenbegin, en is niet staende gebleven in de 'waerheyt.

4 *Vrag.* Waerdoor bewyst de Duyvel syn vyandtschap tegen Godt?

Antw. Dat hy Godt en syn woort tegen is, lastert, en leugenagtig tragt te maken by den menschen door allderhandt middelen en Instrumenten, *Gen.* 3, 1, 2, 3, 4, 5. 2 *Cor.* 11. 14, 15.

5 *Vrag.* Waerdoor bewyst de Duyvel syn vyandtschap tegen die menschen?

Antw. Dat hy sy door allderhand quaode ingevinge, verlydinge en Sonden, tragt te verslinden, dat is, met hem in de boose en verdoemte staat te storten, daerinne alle Duyvelen syn. 1 *Pet.* 5, 8, 9, 'Weest nugteren en waeckt: want u wederpartye de 'Duyvel gaet rontom, als een brieschende
 'leeuw,

'leeuw, en soeckt wien hy verslinde, dien wederstaet vast in 't geloove. *Luc.* 22, 31, 2 *Tim.* 2, 26.

6 *Vrag.* Wat syn de goede Engelen, en wat is haer ampt?

Antw. Ebr. 1. 14. 'Zyn sy niet altemael '*gedienstige Geesten*, uytgesonden tot dienst, 'om de wil *van die de Saligheyt beerven sullen?*

7 *Vrag.* Syn oock verschyninge van Geesten?

Antw. Ja; *Luc.* 24, 37. 'De jongeren 'Christi verschricken, en vreesden, meyn-'den sy *sagen een Geest.* Act. 22, 8.

HOOFD-STUCK V.

Van Godts Voorsienigheyt.

1 *vra.* Regeert en versorgt dan Godt niet alles wat hy geschapen heeft?

Antw. Ja. Hy draegt alle dingen met syn kragtig woort, Heb 1. 3. en Psal. 36 7. 'Heere ghy helpt beyde menschen en vee.

2 *Vrag.* Gaet niet Godts-Voorsienigheyt, Regeeringe en Voorsorge inzonderheyt over de Menschen?

Antw. Ja; *Act.* 17, 28, 'Want in hem 'leven, worden wy beweegt, en syn wy.

En

En vers. 25, 'Godt wordt oock van men-
'schen handen niet gedient, als die yemant
'behoefde; alsoo hy selve alle man 't leven
'en den adem overal geeft. En nog in 't
bysonder draegt Godt sorge voor de gelo-
vige. *Psal.* 55, 23, 'Werpt uwe Bekom-
'mernisse op den Heere; *Die sal u versor-*
'*gen*, ende en sal den Regtveerdigen niet
'euwiglyck in onruste laten. *Matth.* 10,
30, 31, 'U hayren op 't hooft syn alle getellt;
daerom vreest u niet, *&c.*

3 *Vrag.* Heeft dan Godt die quaede Acties
die Hy voorgesien aen den mensche, oock
verordineert, dat se noodsaekelyck en on-
omganckelyck geschieden moeten?

Antw. Neen. Want Hy waerschowt daer
voor, eer dat se geschieden, en strafft sy als
sy begaen syn. *Deut.* 31, 16, 17. Ende de
Heere sprack tot Mose, 'Siet ghy sult sla-
'pen met uwe Vaderen; en dit volck sal
'opkomen en sall vreemden Goden nae hoe-
'reeren van dat Landt daerin sy komen,
'ende 't *sall my verlaten*, ende het *verbondt*
varen laten, dat ick met het selve gemaeckt
'hebbe. Soo sall myn toorn vergrimmen
'over hen ter selver tyt; ende ick sall sy
'verlaten en myn aengesigt voor hen ver-
'bergen dat sy verteert wordten.

Jes. 55, 7. 'De Godtloose laet af van
'syn wegh en de quaet doender van syn

'gedagten en bekeere sig tot den Heere; soo
'sall Hy sig sijner ontfermen.

4 *Vrag*. Waerom laet dann Godt toe dat de menschen in veel dwalinge en quaed vervallen?

Antw. 'Daervoor (staet 2 *Thes*. 2. 10, 11,)
'dat se de liefde tot de waerheyt niet heb-
'ben aengenomen dat se salig wierden *Daer*
'*om* sal haer Godt kragtige dwalinge sen-
'den, dat sy de leugen sullen gelooven, op
'dat geoordeelt wordten alle, die de waer-
'heyt niet gelooven, maer hebben lust aen
'de ongeregtigheyt.

5 *Vrag*. Waerom laet dann Godt somtyts de Godtlose toe, dat se quaedt doen aen de vroome?

Antw. Tot der vroomen haer Best. *Gen*. 50. 20. 'Ghy lieden gedagt 't quaet met
'my te maken; maer Godt gedagt 't goet te
'maken.

6 *Vrag*. Sall men dan de leere van Godts Voorsienigheyt daertoe misbruycken, dat men de behoorlyke middelen en voorsigtigheyt niet gebruyke?

Antw. Neen. *Mat*. 4. 7. 'Ghy sult Godt
'u Heere niet versoeken.

HOOFD-STUCK VI.

Van de Mensche.

1 *Vra.* GHy hebt gesegt, dat de Mensche mede de edelste Creatur is, van alle die Godt geschapen; soo seght dann uyt hoe veel deelen bestaet de Mensch?

Antw. Uyt twee; Lichaem en Siele.

2 *Vrag.* Waeruyt heeft Godt Lichaem en Siele des eersten menschen gemaeckt?

Antw. Het lichaem uyt den aerden kluyt; de Siele heeft hy door syn Godelycke *Adem* ingeblasen, *Gen.* 2. 7. 'Ende Godt de Heere 'maeckte den Mensch uyt de Aerden kluyt, '*ende Hy blies hem den levendigen Adem* in syn 'neuse; ende alsoo wiert de Mensche een '*levendige Ziele.*

3 *Vrag.* Is dann des Menschen Siele onsterffelyck?

Antw. Ja. *Matth.* 10. 28. 'Vreest u niet 'voor die't lichaem dooden en de Ziele niet 'Konnen dooden; maer vreest u veel meer 'voor die Lichaem en Siel verderven kan in 'de Helle.

4 *Vrag.* Heeft Godt noyt gewilt, dat alle Menschen (geen uyt geschloten) mogten euwig salig syn?

Antw.

Antw. Hy heeft 't gewilt daerom heeft Hy se alle in *Adam* tot syn Evenbeelt geschapen; en Hy will 't nog hoe wel op conditie. 1 *Tim.* 2. 4. 'Godt will dat alle Menschen 'salig wordten, en tot kennis der waerheyt 'komen. 2 *Pet.* 3. 9 'Godt will niet dat 'yemant verloren worde, maer dat sig een 'yegelyck tot Boete keere.

HOOFD-STVCK VII.

Van het Even-Beeld Godts in den Mensche

1. *Vra.* HOe, en nae wat aert en natuer heeft Godt den mensche eerst lyck geschapen?

Antw. Nae syn eygen Godelyck Beeld, *Gen.* 1. 26, 27 'Ende Godt sprack, Laet ons 'Menschen maken, een Beelt dat ons ge lyck 'sy die daer heerschappen over de Vissen in 'de See, ende over de Vogelen onder den 'Hemel, ende over het Vee, ende over de 'Gantsche Aerde, ende over alle 't Gewormte, dat op aerden kruypt. Ende Godt 'schiep den Mensche, hem tot een Beelt, 'tot een Beelt Godts schiep Hy hem, ende 'schiepse Man ende Wyf.

2 *Vrag.* Waerinne bestondt dann voornaemlyck het Godlycke Evenbeeld in den Mensche?

Antw.

Antw. In Godtlycke Kennis, en in ware Geregtigheyt en Heyligheyt. *Col.* 3. 10, 'Treckt den niewen [Mensche] aen, die 'vernieuwt wordt tot *de Kennis*, na 't Even-'beeldt des genen, die hem geschapen heeft. En *Ephes* 4. 23, 24. 'Vernieuwt u in den 'Geest van u gemoedt en treckt den nieuwen 'Mensch aen, die na Godt geschapen is, in '*opregte Geregtigheyt en Heyligheyt*.

3 *Vrag.* Heeft dan Godt alle Menschen tot het euwige leven, en niet sommige tot de euwige verdoemnis geschapen?

Antw. Alle tot de euwige Saligheyt en geen tot de euwige verdoemniss. Want het Beelt Godts, daernae alle menschen in *Adam* geschapen, is oock Saligheyt. 1 *Tim.* 1, 11. En de Schrifft leert dat alle Menschen in *Adam* de euwige Saligheyt verlooren hebben, daer om syn se seeker oock in *Adam* daer toe geschapen: 'Want wat men noyt gehad, 'dat kan men niet verliesen, *Rom.* 5. 12. 1 *Cor.* 15. 22.

4 *Vrag.* Heeft dann de mensch nog van natuer de Godtlycke aert, dat Godlycke Beelt, daertoe hy eerst geschapen was?

Antw. Neen; hy heeft 't door in en met *Adam* verlooren door de Sonde. *Gen.* 1. 8, 9, 10, 11. en *Rom.* 5 12. '*Door een Mensch* is 'de Sonde gekomen in de werelt, en de doot 'door de Sonde; en is alsoo de doot *tot alle* '*Menschen*

'Menschen doorgedrongen, dewyl dat *sy alle*
'gesondight hebben, *Jer.* 2. 21.

5 *Vrag* Wat Beeld heeft nu de Mensche nae den Vall, buyten, en sonder de wedergeboorte?

Antw. Het Beelt des Duyvels. *Joh.* 8 44.
'Spreekt Christus tot de ongelovige *Joden*,
'Ghy syt van den Vader den Duyvel, en nae
'u Vaders lust wilt ghy doen. En 1 *Joh.* 3 8.
'Wie *Sonde doet*, die is van den Duyvel,
'want de Duyvel sondight van 't begin.

6 *Vrag.* Kan dan de Mensche niet van des Duyvels Beeld ontslagen, en wederom tot het Beeld Godts vernieuwt wordten?

Antw. Ja *Col.* 3. 9, 10. 'Treckt den
'ouden Mensch met syn werken uyt, *en*
'*treckt den Nieuwen aen*, die vernieuwt
'wordt tot de kennis, *nae het Evenbeeldt* des
'genen, die hem geschapen heeft, 2 *Cor.* 3. 18.

HOOFD-STUCK VIII.

Van de Vrye-Wille des Menschen nae den Vall.

1 *Vrag.* KAn dan de mensch nae dien hy het Godtlycke Evenbeeldt verlooren, uyt syn eygen naetuerlycke Vrye Wille het

gene

gene verstaan willen en doen, dat geestelyck regt goed, en Godt well-behagelyck is ?

Antw. Neen. 1 Cor. 2. 14. 'De Natuerlycke mensch verneemt NIET van den 'Geest Godts, het is hem Een Dwaesheyt, 'ende kan't niet erkennen; want het moet 'geestelyck geoordeelt syn. Rom. 3. 11, 12. 'Daer is niemant die verstandigh is; daer 'is niemant die nae Godt vraegt : Sy syn alle 'afgeweken, en al tesamen onnut geword-'ten; daer is niemant die goed doet, oock 'niet een; en Rom. 8. 7. Eph. 2. 2. Jer. 10. 23.

2 *Vrag.* Hoe komt dann de mensche tot Bekeeringe tot Godt, en alles grondtlycke goede ?

Antw. Alleen door Godts genaede en kragt, Phil. 2, 13. '*Godt is 't* die in u werckt 'beyde 't willen, en 't doen, na syn wellbe-'hagen. *Jer.* 31. 18. 'Bekeert ghy my, soo 'wordt ick bekeert; want ghy Heere syt 'myn Godt. *Jac.* 1. 17.

3 *Vrag.* Is 't dan niet Godts Wellbehagen, in een yeglyck mensch te wercken het goede te willen en te doen ?

Antw. Ja. *Psal.* 25, 8, De Heere is goed 'ende vroom; *Daerom onderwyst hy de Son-'daers* op den weg; siet oock *Prov* 9, 4, 5, 6.

4 *Vrag.* Maer waerom geschiedt 't dan

 niet

niet aen alle en yegelycke menschen; nademal ghy seght, dat 't Godts wellbehagen sy, sulcks in een yegelyck mensche te wercken?

Antw. Daerom, dewyl veele der genaden werckinge Godts moetwillens weder strefen; de middelen tot haere Bekeering niet agten, en alsoo door haer hartneckige boose wille, de goede genadige wille Godts aen hun selven verhinderen, *Jer.* 18, 11, 12, 'Soo 'spreeckt de Heere, Keer sig nu een yegelyck 'van syn boos weesen; en verbeter u wesen 'en doen; Maer se seggen, daer wordt niet 'uyt! *Wy willen na onse Gedagten wandelen,* 'en een yegelyck sal doen nae 't *goet duncken* '*van syn boos hert.* Luc. 7. 30. 'Maer de 'Phariseen en Schrifftgeleerden veragten 'Godts raet *tegen haer selven, en lieten haer* '*niet doopen.* 2.Pet. 3. 5. '*Moet willens willen* '*se niet weten.* Mat. 23.37. 'Spreeckt Chri'stus tot de Onbekeerte, Ick heb u willen 'vergaderen, gelyck een hen haer kiecx'kens vergadert onder haer vleugelen: *en* '*ghy hebt niet gewilt.*

5 *Vrag.* Heeft dan nu de mensche in geen sin een vrye Wille?

Antw. Ja; Hy doet het quaede, en verwerpt 't goede, vrywillig en ongedwongen: voor so verr, dat hy alltoos van Godt niet daer toe genoodsaeckt wordt, *Gal.* 5. 7. 'Ghy liept wel; wie heeft u opgehouden, 'de

'de waerheyt niet gehoorsaem te syn? sulcke
'overredinge is *niet van dien, die u geroepen.*
Deut. 30. 19. 'Ick neme Hemel en Aerde
'heden over u lieden tot getuygen; Ick heb
'u leven en doot, seegen en vloeck voorge-
'leyt, *dat ghy het leven verkiest.* *Jes.* 65. 12.
'Ghy deed wat my *qualyck beviel*; en *verkoost*
'*dat my niet behaeghde* (spreekt de Heere.)

Dan heeft de mensch oock eenigsins een vrye Wil in uyterlycke dingen, dewelcke het vernuft begrypt; *Jes.* 44. 19. 'Se gaen 'niet in haer hert, daer is geen vernuft nog 'verstandt, dat se (dog) dagten, *etc.* En eens waren wedergeboren gelovigen christen wille is so vry gemaeckt, dat hy *kan willen*, wat Godt behaeglyck is, door het geloof in Jesus Christus, hoe well niet vollkomentlyck in dese werelt *doen.* Rom. 7. 18. '*Het willen heb ick wel*; maer 't goede te vol-'brengen, vind ick niet. V. 22. *Ick heb lust* '*aen Godts wet* na den inwendigen mensch. Rom. 6. 19. '*Gelyck als* ghy u leden begeven 'hebt tot dienst der onreynigheyt, ende van 'de eene ongeregtigheyt tot de andere: '*Alsoo* begeeft oock nu u leden *Tot dienst* '*der Geregtigheyt*, dat se heylig wordten.

6 *Vrag.* Hoe vat ghy nu dese leere, van de Vrye Wille op?

Antw. So, dat ick al 't goede, dat ick wil en doe, Godts genade in Christo, en syns

goeden Geestes werckinge in my, toe schryve; Hem daervoor dancke; en sorge drage, date ick met dat ontfangen Pondt der genaden mag woekeren, *Luc.* 19. op dat my al meer gegeven werde, en ick alsoo uyt de volheyt der genade in Christo, moge ontfangen *Genade om Genade*, Joh. 1. 16. *Daertegen* als ick quaet will of doe, so schryv' ick dat alleen myn eygen boose wille toe, die van Godt en syn genadige wille moet willens afwyckt, en eens wordt, met de wille des Duyvels, der Werelt, en des sondtlyken Vleesches; En ben versekert indien myn eygen wille, sig maer niet gantsch onredelyck moetwillig-hartneckig aenkant tegen de weder om-roepende genaden-wille Godts, Godt soude door syn Geest denselven weder tot 't goede buygen en keeren, en de natuerlyck aenklevende wederspannigheyt, om Christi vollkomen gehoorsamheyt wille, niet aensien, en my toe rekenen.

7 *Vrag.* Is dat wel regt en Schrifftmatig, als men tegen 't gene die Schrifft seght; dat Godt will van alle menschen het goede, en niet het quaede gedaen hebben; dat Hy will, dat alle menschen mogten gelofen en salig wordten, tegen inlegt en spreeckt: Indien 't Godt wilde, soo sou 't immers oock so geschieden. Want Hy is allmagtig; wie heeft syn will wederstaen?

Ant

Antw. Sulcke argumentatie is in dese dinge niet Schrifft-matig. Dater geseght wordt, wie kan syn wil wederstaen? is te verstaan van syn absoluyte wille in hem selve, en niet van syn genadige wille tegen die menschen, dewelke op seker conditie staet. Als 't is Godts absoluyte wille, alleen Godt te syn, en syn Heerlyckheyt te houden; en daer kan geen Creatuer tegen, dese wille in der daed tot niet te maken. Ja, indien Godt de Heere nae syn absoluyte Souveraine wille gewilt had, dat niet een mensch soude salig wordten; wie soude dese syn will wederstaen, en Hem de Hemel met gewolt nemen konnen? So will Godt absoluytlyck dat de menschen niet anders als alleen uyt genaden door Christus verdinst *sullen* salig wordten: En niemant kan dese syn wille soo wederstaen, dat men evenwel door de wet en syn eygen verdinst Hem, sonder Christus, soude konnen de saligheyt af verdienen en af trotsen, tegen sulck syn wille, gelyck de Apostel al de Schwarigheyt des negenden Capittels aen de Romeynen daermede verligt in de 30, 31, 32, 33 vers. Maer so is 't nu niet gelegen met de genaden en gaven, die Godt de menschen mededelen will op seker Conditie. Daer is de genadige wille Godts, syne genaden en gaven de menschen tot haer eygen Best en saligheyt *te geven*, dog met conditie, dat

dat se deselve in sulck een order en wegh-aen-neemen, als haer Godt selv' aenwyst en voorhoudt. Als nu de menschen deselve niet in sulck een ordening aennemen willen, als se Godt volgens syn geopenbaerte wille, will aengenomen hebben, (gelyck de Schrifft en ervarenheyt leert,dat veele niet doen)siet soo houdt Godt de Heere syn genade en gaven, en syn absoluyte Souveraine Wille wordt daer door niet gekrenckt, als die daer is; dat niemant anders sulle en konne syn genade en gaven deelagtig wordten, als in die gesette ordening, die Hy will en voorschryvt. So krenckt de menseh oock in 't minste niet de allmagt Godts, als hy de genadige wille Godts, om hem goet te doen, wederstaet, en de gaven refuseert. De Allgenoegsame Godt behoeft niemants, hoe sou Hy daerom onmagtig syn, als de menschen niet aen nemen willen, wat Hy uyt genaden schencken will? O ghy wederspannige menschen tegen Godts genadige liefryke gevende wille ghy maeckt niet Godt, maer u selve onmagtig, onbequaem en onweerdig tot alle Godtlycke sterckte, en de euwige Saligheyt!

HOOFD

HOOFD-STUCK IX.

Van de Sonde.

1 Vra. WAt is Sonde?
Antw. Alles wat tegen Godts wet, of syn gebiedende of wellbehaegelycke Wille is, gelooft, of gedaen wordt, 1 *Joh.* 3. 4.

2 *Vrag.* Is 't dan niet eenigsins Godts wellbehagelycke Wille, dat de menschen sondigen sullen?

Antw. Geensins, *Psal.* 5. 5. 'Ghy (O Godt) 'syt niet een Godt, dien godtloos wesen *Be-* '*haeght*; wie boos is, en *blyft niet voor u*; 'Die roemgierige en *bestaen niet voor u oogen*; '*Ghy syt vyandt* allen quaetdoenders; Ghy '*brengt de Leugenaers om*; De Heere *heeft* '*een Grouwel* aen de Bloedtgierige ende 'Valsche.

3 *Vrag.* Heeft dan Godt den quaet-doenders niet genade genoeg gegeven, dat se het quaede konten naelaten, en het goede doen?

Antw. Ja. *Zeph.* 3. 5. 'De Heere die on- 'der hen is, leert Regt en doet geen quaedt; 'Hy laet alle morgen syn Regten opentlyck 'leeren, en laet niet af; maer de boose 'lieden *willen sig niet schamen leeren.* *Jes.* 5.

4. 'Wat soude men *dog meer doen* aen myn 'wynberg 't *welck ick an hem niet gedaen heb* '(spreeckt de Heere), *Waerom* heeft hy dan 'wilde druyven voort gebragt, *doe ick verwagte*, dat hy druyven voortbrengen soude?

4 *Vrag.* Wie werckt dan de Sonde?

Antw. De Duyvel, en de menschen selve, door hare vrywillige afvalligheyt van Godt. *Joh.* 8. 44. 'De Duyvel is een leugenaer '*en een Vader derselve.* *Ephes.* 4. 22. 'So 'legt nu van u af na de vorige wandeling den ouden mensch *die hemselv'* door lusten in dwalinge verderft.

5 *Vrag.* Wanneer heeft de Sonde in de mensch begonnen?

Antw. Doe *Adam* en *Heva* sig van de Duyvel verleyden lieten en Godts gebodt in't Paradys over-traden? *Gen.* 3. 11.

6 *Vrag.* Heeft dan Godt den Vall *Adams*, of de actie desselven beschlooten, en verordineert?

Antw. Neen. Hy heeft 't hart verboden en gestrafft, en also seekerlyck niet besloten en verordineert, *Gen.* 2. 16. 'Ende Godt de Heere gebood den mensche, seggende, Ghy sult eten van allerly Boomen in den Hof; maer van den boom der kennisse des goedts ende des quaedts *en sult ghy niet eten*; want 'op welcken dagh ghy daer van eet, *sult ghy* '*den doot sterven.* *Hos.* 6. 7.

7 Vrag.

7 *Vrag.* Syn dan door den Vall *Adams* alle menschen (alsoo se alle in synen Lenden waren) mede gevallen, en sondaers gewordten?

Antw. Ja; Rom. 5. 12. '*Door een mensch is* 'de Sonde gekomen in de werelt, en de doot 'door de Sonde; en is also de doot *Tot alle* '*Menschen* doorgedrongen, dewyl *dat se alle* '*gesondigt hebben*.

8 *Vrag.* Wordten also nu alle menschen in sonden ontvangen en geboren?

Antw. Ja; *Psal.* 51. 7. 'Siet ick ben uyt '*Sondelycken saede* geteelt; ende myne Moeder 'heeft my in Sonden ontfangen. *Job* 15. 14. 'Wat is een mensch dat hy soude reyn syn, 'en dat hy soude regtveerdig syn, die van 'eenen Wyse geboren is.

9 *Vrag.* So is de boose aert, daerin, en daermede de mensche gebooren, (genaemt de Erf sonde) waerlyek oock Sonde?

Antw. Ja. *Psal.* 51. 7.

10 *Vrag.* Syn de boose Lusten en gedagten Sonde?

Antw. Ja. *Rom.* 7. 7. 'Ick wist niet van 'de lust, waer 't dat de Wet niet geseyt had; '*Ghy sult niet begeeren.*

11 *Vrag.* Kan de mensch hem oock met Woorten versondigen?

Antw. Ja; *Mat.* 12. 36. Spreeckt Christus, 'Ick seg u, dat de menschen moeten *reken-*

' *schap geven* in den dagh des oordeels, *van*
' *een yegelyck onnut Woodt*, dat sy gesproken
' hebben. *Psal.* 39. 1. ' Ick hebbe my voor-
' genomen; ick will my wagten, dat ick niet
' en sondige met myne tonge.

12 *Vrag.* Kan men sig oock ander lieden Sonden deelagtigmaken?

Antw. Ja; 1 *Tim.* 5. 22. ' Maeckt u oock ' niet deelagtig *vreemde Sonden*.

13 *Vrag.* Waeruyt kan ick best sien en erkennen wat Sonde sy; en hoe verdorven en Elendig ick door de Sonde gewordten sy; En oock hoe ick my voor sonden wagten sall?

Antw. Uyt de Wet Godts, begrepen in de tien Geboden Godts.

14 *Vrag.* Welcke syn de tien Geboden Godts?

Antw. *Exod.* XX.

Het eerste Gebodt. Ick ben den Heere u Gode, die u uyt Egypten Landt, uyt den Dienst-huyse geleydt heeft. Ghy sult geen andere Goden neben my hebben. Ghy sult u geen Beelden, nog eenig gelycknisse maken: nog van 't gene dat boven in den Hemel is, nog van dat beneden op Aerden is, of van dat in 't Water onder der Aerde is. Aen bidtse niet nog en dientse niet; want ick de Heere u Godt, ben een yverig Godt, die daer besoeckt der Vaderen misdaet aen de Kinderen, tot in het derde ende vierde lidt, die my haten: En doe barmhertigheyt aen veel duysenden, die my lief hebben, ende myn Geboden houden.

Het

Het Tweede. Ghy sult den Naam des Heeren uwes Godts niet misbruycken: want de Heere sall dien niet ongstrafft laten, die syn Naam misbruyckt.

Het Derde. Gedenckt de Sabbath-Dag, dat ghy dien heyligt. Ses dagen sult ghy arbeyten, en all u werck doen; maer de Sevenste Dagh is de Sabbath des Heeren uws Godts; op dien Dagh sult ghy geen werck doen, nog u Soon, nog u Dogter, nog u Knegt, nog u Dinstmaeght, nog u Vee, nog u Vreemdeling, die in u Poorten is; Want in Ses Dagen, heeft de Heere Hemel en Aerde gemaeckt, de Zee, en al wat daerin is, en hy ruste op den sevensten Dagh, daerom segende de Heere den Sabbath Dagh, en heyligde dien.

Het Vierde, Ghy sult u Vader en u Moeder eeren, op dat ghy lange leeft in het Landt, dat u de Heere u Godt geven sall.

Het Vyfde. Ghy sult niet dooden.

Het Seste. Ghy sult geen overspell doen.

Het Sevenste. Ghy sult niet Stelen.

Het Agtste. Ghy sult geen valsche getuygenis spreken tegen u Naesten.

Het Negenste. Ghy sult niet begeeren uws Naesten Huys.

Het Tiende. Ghy sult niet begeeren uws Naesten Wyf, nog syn Knegt, nog syn Dienstmaegt, nog syn Os, nog syn Ezel; nog al het-gene, dot u Naesten heeft.

15 *Vrag*. Waer is all dit in 't kort t'samen gevatt?

Antw. Mat. 22. 37, 38, 39, 40. 'Ghy sult 'Godt u Heere lief hebben van gantscher 'herten, van gantscher siele, van gantschen 'gemoede: Dit is het voornaemste en groot-'ste Gebodt. Het tweede is dit gelyck; ghy sult u' Naesten lief hebben als u self. *In dese Twee Geboden hangt de geheele Wet, en de Propheten.*

16 *Vrag*: Syn dann nu alle menschen Son-daers en Overtreders der Wet Godts?

Antw. Ja; behalven de Godt-Mensch Christus. 1 *Reg.* 8. 46. 'Daer en is geen 'mensch die niet en sondight. *Psal.* 14. 2. 'De Heere sag van den hemel op de men-'schen kinderen, dat hy sag of yemant ver-'standig ware, ende nae Godt vraegde; maer 'se syn alle afgeweken, ende *al te samen*, on-'deugdelyck; daer en is *Niemant* die goed 'doet: *oock niet een.* 1 *Pet.* 2. 22. 'Christus 'heeft *geen Sonde* gedaen, oock isser *geen Be-'drogh* in syn mondt gevonden, siet *Heb.* 7. 26, 27.

17 *Vrag.* Syn dan nu niet alle menschen, van wegen de Sonde of Overtredinge des Wets, in *Adam* gedaen; van hem op se voortgeerft; oock van haer selve begaen, des euwigen Vloecks, Doots, en Verdoemnis schuldig?

Antw. Ja; *Rom.* 5. 18. 'Door eens Sonde 'is de verdoemenisse *over alle Menschen* geko-'men.

'men. *Deut.* 27. 26. 'Vervloeckt sy, wie
'niet alle woorden deser wet *vervult* dat hy
'daernae doe.

HOOFD-STUCK X.

Van Godts allgemyne Liefde Genade en Barmhertigheyt, daer door Hy besloten heeft, den in Sonden en onder de schuldt der euwigen verdoemenisse vervallnen menschen wederom te helpen.

1 *Vra.* NAedien alle menschen in, en met Adam door de Sonde onder den euwigen vloeck, doot en verdoemnis vervallen syn: heeft dan Godt niet besloten, hun allen wederom daeruyt te helpen, en niet een voor by te gaen?

Antw. Ja, sekerlyck. *Psal.* 145. 14. 'De 'Heere onderhoudt *alle die vallen*, ende rigt '*op alle* die neder geslagen syn. *Rom.* 11. 32. 'Godt heeft *se alle* besloten onder 't ongeloof, 'op dat hy sig *over alle ontferme.* *Rom.* 5. 18. Siet oock *Ephes.* 1. 10. Ick kan niet nae laten hier neder te stellen hoe voor dese waerheit yvert de Godtsalige en door de gantsche Christenheit vermaarde *Johan. Arendt* in syn

2 Boeck

2 Boeck van't Waere Christendom in 't 34 Capittel in de 8 Afdeeling, seggende: 'Blint en godloos is de mensch, die daer derf 'seggen, God heeft d'een liever als d'ander. 'Soodanige mensch versmaet de Godlycke 'Majesteyt, maeckt Godt geheel partydigh, 'tot een aensiender der Persoonen. Doch 'datter geseyt wert; Godt heeft *Jacob* lief, 'en hy haet *Esau*, dat is niet te verstaen 'van haer menschelyck wesen of een abso-'lute haet, maer vande uytsluytinge des 'erf-deels in 't Beloofde Landt, niet van de 'haet der afgeschey der saligheydt, maer 'der aerdscher zegeninge; en of wy schoon 'alle sondaers zyn, soo heeft doch Godt den 'genen lief, die hem lief hebben, voor den 'genen, die in de sonden en blintheydt ste-'ken blyven, en die Godt niet willen voor 'haren Vader bekennen en haer bekeeren. 'Aen 't welcke Godt geen behagen heeft, 'maer wilde veel liever dat alle menschen 'saligh werden. Item, Hy ontfermt hem 'wiens hy wil, en verhart wien hy wil; is 'recht geseyt; doch hy wil niemand ver-'harden, dan die hem selven verhardt door 'zyn Ongeloove en Onboetveerdigheyt. 'Sulcke luyden laet hy, hoewel ongeern, 'varen, soo zynse genoeg en niet dan al te 'zeer verhardt. Item, soo leyt het niet aen 'yemandts loopen, maer aen *Godts* ontfermen.

'Want

Want Godt loopt ons voor, verkiest ons, en niet wy selve. Daerom ist alles Godts gave en genade: Niets moet ons toegeschreven werden, of wy al schoon yet goeds doen. Dit is de rechte verklaringe van sulcke spreucken. *Maer die eygen sinnige hoofden draeyen se na haer vernuft, maken den hoop der verdoemden groot uyt Godts besluyt en voorsienigheyt, uyt God een menschen-vyand, een nydige Saturnum, die zyn eygen kinderen verslindt en opeet. Daer uyt niet volght dan verstoringe des Geloofs, verwerffelinge, een rouw, wildt, Epicurisch leven, gelyck men sien mach. Godt behoede ons voor sulcke stricken des leydigen Satans. Amen.* O eeuwige onpartydige Godt, ghy die den Persoon der Menschen niet acht, maer hebt se alle te gelyck lief, den eenen als den anderen, en zyt so goedertieren dat ghy allen voorkomt met uwe genade, en wacht niet, tot dat de mensch daer toe bequaem wordt, maer door u voorkomende genade maeckt ghy hem selve weerdigh en bequaem. Leert my door uwen Geest danckbaerlyck bekennen, sulcke uwe onmetelycke goedtheydt, tegen allen, over allen. Laet my dit licht opgaen in myn herte, op dat ick dat tegenwoordige goedt dat my gedaen is, dat heerlyck erfdeel, den schat in den Acker, met de blinde Wereldt niet

ver-

'verlochene, maer den selven vlytigh
'soecke, vinde, gevoele, en in my met smaeck
'gewaer worde, *Amen.*

2 *Vrag.* Op wat grondt staet sulck Besluyt Godts?

Antw. Op des Soons Godts Christi Jesu, des Middelaers tussen Godt en den Mensche, genoeg doeinge voor de gevallene menschen, 1 *Tim.* 2. 5. 'Daer is een Godt, en een Mid-
'delaer tussen Godt en de Menschen, naeme-
'lyck, de Mensch Christus Jesus, die hem
'selv' gegeven heeft *voor Alle* ter verlossinge. *Joh.* 14. 6. spreeckt Christus, 'Niemant
'komt tot den Vader *dan door my.* *Col.* 1. 20.
'*Dat Alles* door hem [Christus] versoent
'wierde tot hem selv', 't sy op aerden, of
'in den Hemel: Daer mede, dat hy *Vrede*
'*maeckte* door 't Bloedt aen syn Kruys, *door*
'*Hem selv'.*

3 *Vrag.* Is dan Christus allen menschen (geen daer buyten geslooten) tot een Versoener en Saligmaecker gegeven?

Antw. Ja, Voorwaer, en buyten allen twy-
'fel. Want soo staet geschreven.

Joh. 3. 16. 'Alsoo lief heeft Godt *de Werelt*
'gehadt, dat hy syn eeniggeboren Soon gaf;
'op dat alle die in hem gelooven, niet verlo-
'ren wordten, maer het euwige leven hebben
'want Godt heeft syn Soon niet gesonden in
'de werelt, *dat hy de Werelt oordeele;* maer

'*dat*

'*dat de Werelt* door Hem salig worde. *Gal.* 4. 5. 'Christus is onder de wet gedaen op dat '*Hy de gene, die onder de Wet waren* verlossen 'soude. Nu syn immers alle menschen onder den dwang en vloeck des wets; *de gantsche werelt is Godt schuldig*, Rom. 3. 19.

1 *Joh.* 2 1, 2. 'Jesus Christus die regtveerdig is; deselve is de versoeninge voor 'onse sonden, en niet alleen voor d'onse; 'maer oock *voor de geheele Werelt.*

2 *Cor.* 5. 14. 'De liefde van Christus dringt 'ons alsoo; nae de mael wy't daer voor houden, dat indien *Een voor alle gestorven is*, 'soo syn se alle gestorven, *en Hy is daerom* '*voor haer alle gestorven*, op dat de gene die 'leven, voortaen niet haer selv' leven; maer 'den genen, die voor haer gestorven en opgestaen is.

Luc. 19 10. 'Des menschen Soon is gekomen om te soecken en salig te maken, '*dat verloren is.* Nu syn immers alle menschen in Adam verloren.

1 *Tim.* 1. 15. 'Want dat is immers gewisselyck waer, en een dierbaer weerdig woort, 'dat Christus Jesus gekomen is in de werelt, 'om *de Sondaers salig te maken.* Het syn immers alle menschen sondaers.

Rom. 5. 18. 'Gelyck nu door eens Sonde 'de verdoemenisse *over alle Menschen* gekomen 'is; *Alsoo* is oock door eens Geregtigheyt de

' Regtveerdigmakinge des levens *over alle*
' *Menschen gekomen.*

1 *Joh.* 5. 10. ' *Wie Godt niet gelooft*, die
' maeckt hem tot een leugenaer : *Want* hy
' gelooft het getuygenis niet, dat Godt ge-
' tuygt van syn Soon. *En dit is het getuygenis*
' dat ons Godt het euwige leven heeft gege-
' ven, ende sodanig leven is in syn Soon.

4 *Vrag.* So is dan Christus niet alleen voor sommige uytverkoorne gekomen?

Answ. Neen. Jesus sprack, *Mat*, 9. 12, 13.
' De stercke behoeven den Genees meester
' niet, *maer de Krancke* Maer gaet hen en
' leert wat dat sy ; (ick heb een welbeha-
' gen aen de barmhertigheyt, en niet aen de
' offerhanden ;) Ick ben gekomen de *Son-*
' *daers tot Boete ter oepen*, en niet de vroomen.

5 *Vrag.* Wordten dan oock alle menschen tot de toepassinge en gebruyck van die door Christus geschiede allgemyne verlossinge van Sonden en verdoemnis, geroepen ?

Antw. Ja, so spreeckt Godt onse Saligmaker, *Isa.* 45. 22. ' Keert u tot my soo wordt
' ghy salig al des werelts eynde. *Mat.* 11. 28.
' Komt herwaerts tot my alle, ghy die ver-
' moeyt, en beladen syt ; ick will u verqvicken.
Matth. 22. 4. ' Het is *alles Bereydt* komt ter
' Bruyloft ; maer se veragten dat, *Luc.* 14. 17.
Marc. 16. 16. ' Gaet heen in de geheele
' Werelt, en predickt het Evangelium *alle*
' *Creatu*re.

' *Creature.* Wie gelooft en gedoopt wordt
' die fall salig wordten. *Act.* 17. 30. Godt
' gebiedt *allen Menschen aen allen Eynden* Boete
' te doen: *Daerom* dat Hy een dagh geset
' heeft, op welcken Hy oordeelen will den
' kloot des aerdbodems, *met Geregtigheyt* door
' *een Man* in welcken Hy 't besloten heeft. En
op dat men niet meyne, dat sulcks maer een
uyterlycke Schyn-beroepinge sy, so openbaret
Godt de Heere syn Toorn over de gene, die
syn beroepinge niet volgen, *Mat.* 22. 7. *Luc.*
14. 71. Christus de Heere de Heerlyckheyt,
indewelck noyt geen bedrogh gevonden
wordten, weent bitterlyck daerover, *Luc.*
19. 40.

6 Vrag. Op wat Conditie will dan Godt
allen Menschen, die door Christus geschiedt
versoeninge en verlossinge toepassen?

Antw. By alldien se Boete doen, en Christus met een waer geloof aenneemen. *Marc.*
1. 15. sprack Christus, ' Het Ryck Godts is
' naby gekomen; doet Boete en gelooft in 't
' Evangelium. *Joh.* 1. 11, 12. ' Hy [Christus]
' quam in syn Eygendom, en de syne namen
' hem niet aen; maer soo veel als Hem *aen*
' *namen*, dien gaf hy magt *Godts Kinderen te*
' *wordten*, die in syn naam geloven. *Apoc.* 3.
19, 20. ' Soo syt nu neerstig en doet Boete.
' Siet ick stae voor de deur, ende klop aen:
' Is 't dat yemant myn stem hooren sall en

'de deur open doen, tot dien sall ick ingaen, 'en't Avontmael met hem houden, en hy 'met my.

7 *Vrag*. Maer sall dan Godt sulcken menschen, die daer synen Geest niet willen laeten in haer Boete en Geloof wercken, die door Christus verworven Saligheyt, geven ?

Antw. Neen. *Heb*. 10. 26. 'Want so wy '*moetwillig sondigen*, nae dat wy de kennis 'der waerheit ontvangen, soo hebben wy '*voortaen geen offer meer* voor de Sonden, maer 'een verschricklyck verwagten des oordeels, 'en des vyer-yvers, *die de tegenpartyen verteeren sall*. *Marc*. 16. 16. 'Wie niet gelooft 'die sall verdoemt wordten. *Mat*. 22. 8. 'De bruyloft is wel bereydt; *Maer* de gasten 'waren 't niet weerdigh.

HOOFD-STVCK XI.

Van de Verkiesinge tot het euwige Leven, en de Verwerpinge tot de euwige verdoemnis.

1 *Vra*. WIe is tot het euwige leven uytverkoren ?

Antw. Alle die in Christus waeragtig geloven,

ven, en in sulek geloof tot 't Eynde toe, vollestandig blyven. *Joh.* 6. 47 spreeckt Christus, 'Voorwaer, voorwaer, ick seg u, wie 'in my gelooft, die heeft het euwige leven. *Mat.* 10. 22. 'Wie tot 't Eynde toe *vollstan-'dig blyft*, die wordt salig. *Apoc.* 2. 10. 'Syt 'getrow tot de doot toe, so sall ick u de 'kroon des levens geven. *Heb.* 3. 14. 'Wy 'syn Christus deelagtig gewordten, *so wy 'anders* het begonnen wesen *Tot 't Eynde toe 'vast behouden.*

2 *Vrag.* Wie is dan de Verdienende oorsaecke van de Verkiesinge, der Vollstandigen Gelovigen, tot het euwige leven?

Antw. Christus. *Ephes.* 1. 4, 6, 'Godt 'heeft ons verkooren *in Christus*; Hy heeft 'ons *aengenaem gemaeckt in den Geliefden* [syn 'Soon Jesu Christo.]

3 *Vrag.* Hoe kan een Mensch in Christus syn?

Antw. Door een waer Geloof in Hem, en syn Woort. *Joh.* 15. 3, 4. spreeckt Christus tot syn gelovige Jongeren, 'Ghy syt nu 'reyn om 't woorts wille, dat ick tot u ge-'sproken heb, *blyft in my, en ick in u.*

4 *Vrag.* Wat Menschen will Godt tot de euwige verdoemnis verstooten en verwerpen?

Antw. Die gene die daer Godt en syn genaden woort verwerpen; die onboet veerdig-en

en ongelovig willen blyven, en den Soon Godts met voeten treden, en het Bloedt des Nieuwen Testaments onreyn agten. *Hos.* 4. 6. 'Ghy verwerpt Godts woort, *Daerom* 'wil ick u oock verwerpen. *Cap.*9, 17, Myn 'Godt sall se verwerpen, *Daerom* dat se hem 'niet hooren willen. 2 *Thes* 1, 8, 9. *Die* '*niet gehoorsaem syn het Evangelium* van onse 'Heere Jesus Christus sullen pyn lyden, 't 'euwige verderf. *Psal.* 125, 5, '*Die afwyken op hare kromme wegen, sal* de Heere 'wegdryven met de Quaet doenders. Siet oock *Marc.* 16. 16. *Ebr.* 10, 28. 29,

5 *Vrag* Wat is dan nu die oorsaeke dat veele menschen, overwelcke sig dog Godt ontfermt heeft, voor dewelcke Christus oock gestorven; en die oock tot de Saligheyt syn beroepen, even well tot de verdoemnis verworpen wordten?

Antw. Joh. 3, 19, 'Dit is het oordeel (of de oorsaeke der verdoemnis) dat het Light '[Christus, *Joh.* 1 9.] in de Werelt gekomen is, en de Menschen beminden meer de 'duysternis, dan 't ligt; want haer wercken 'waren boos. *Act.* 13. 46. 'Ghy stoot het 'woort Godts van u *en agt u selv' niet weerdig* 't euwige leven.

6 *Vrag.* Soo is de reden hiervan niet het bloote well behagen Godts?

Antw. Ach Neen. *Ezech.* 33, 11. '*Soo* '*waeragtig*

'*waeragtig als ik leev'*, spreeckt de Heere
' Heere, *Ick heb geen behagen* aen de doot des
' Godtloosen; maer dat sig de Godtloose be-
' keere van syn wegen en leve. Soo bekeer
' u dog nu van u boose wegen; *Waerom* wilt
' ghy sterven?

7 *Vrag*. Heeft nu Godt *Esau* of yemant, absoluytelyck tot de verdoemenis gehatet?

Antw. Godt haetet niet dat Hy gemaeckt, absoluytelyck en sonder openbaere Reden. *Heb*. 12, 16, ' Dat niet yemant sy een Hoe-
' reerder of een Godloose, gelyck *Esau*, die
' om spys, syn eerst geboorte verkogt maer
' weet, dat hy daer nae, doe hy de Segeninge
' beerven wilde, ver worpen is. [Namelyck, van de prerogativen der Eerster geboorte.]

8 *Vrag*. Maer wat sall men dan van de Heydenen seggen, dewelcke noyt van Godts Woort en van Christus gehoort hebben?

Antw. *Rom* 10, 18, ' Maer ick segg, heb-
' ben se't, *niet gehoort?* Trouwens, *in alle*
' *Landen* is immers haer geluyt uytgegaen,
' *en in al de Werelt* haer woorten. *Col*. 1, 23,
' Het Evangelium is gepredickt onder alle
' Schepselen die onder den hemel syn. Maer ick mag hier in seker manneer seggen, uyt 1 *Cor*. 5, 12, ' Wat gaen my die aen, die daer
' buyten syn, dat ick se soud oordeelen?
' oordeelt ghy niet die daer binnen syn?

HOOFD-

HOOFD-STUCK XII.

Van Christus.

1 *Vra.* IS dan Christus d' eenige Grondt der Saligheyt, van ons arme verloorne Menschen?

Antw. Ja, 1 *Cor* 3, 11, 'Een ander grondt 'kan niemant leggen, dan die geleyt is; '*Welcke is Jesus Christus?*

2 *Vrag.* Wat heet Christus?

Antw. Een Gesalfde, *Joh.* 1, 41, Een ge-'salfde Hoge-Priestor, Koninck en Propheet, *Jes.* 61, 1, 2.

3 *Vrag.* Wat is den aen Christus gesalft?

Antw. Hoewell de gantsche Persoon, Christus heet en is, so is dog eygentlyck *Het Gesalfde* syne heylige Menscheyt.

4 *Vrag.* Waermede is sy dan gesalft?

Antw. Met de Godheyt des Soons Godts en met den H, Geest en kragt, van syn Hemelse Vader. *Col.* 2, 9, 'Want in Hem '[in Christo] woont de gansche volheyt der 'Godtheyt lichamelyck. *Act.* 10, 38, 'Ghy 'weet wel, hoe Godt denselven Jesus van 'Nazareth *gesalft heeft met den H. Geest ende* '*Kragt.*

5 Vrag

5 *Vrag.* Hoeveel naturen heeft Christus ?

Antw. Twee, de Godtlycke en de menschlycke, *Rom.* 9. 5. " Christus komt af uyt de ' vaders *na't vleesch* : *die daer Godt is* boven ' alles, gelooft in euwigheyt.

6 *Vrag.* Is dan Christus de ware Godt ?

Antw. Ja. 1 *Tim.* 3. 16. ' Godt is geopen-' baert in 't vleesch, *John* 1. 14.

7 *Vrag.* Is Christus oock een ware Mensch, hebbende en menschlyck lichaem en Siele ?

Antw. Ja. *Heb.* 2. 14. ' Naedien nu de ' Kinderen vleesch ende Bloedt hebben, soo ' is Hy hetselve deelagtig gewordten.

8 *Vrag.* Welecke Persoon in de Godtheyt is dan mensche geworden ?

Antw. De Tweede, *Gal.* 4. 4. ' Doe de tydt ' vervullt wierdt, *sondt Godt syn soon, geboren van een Vrouw.*

9 *Vrag.* Heeft dan Godt een Soon ?

Antw. Ja. *Prov.* 30. 4. ' Wie heeft alle ' Eynden der werelt gestelt ? Hoe heet hy ? ' Ende hoe heet syn Soon ? Weet ghy dat ? *Matth.* 14. 33. Ghy (Christvs) *syt voorwaer Godts Soon.*

10 *Vrag.* Ghy hebt geseyt, dat Christus is Godt en oock mensch, Is dan nu Christus niet twee persoonen ?

Antw. Neen, Maer Christus is Godt en mensch in een onverdeelte persoon : want de Soon Godts heeft niet een menschlycke Per-

soon; maer de menschlycke natuer aengenomen, en met sig vereenigt; *dat gelyck Lichaem en Siele een mensch, alsoo is Godt en mensch een Christus.* 1 *Tim.* 2. 4. ' Daer is een ' Godt en *een middelaer* tussen Godt en de ' menschen, naemlyck de mensch Christus ' Jesus. 1 *Cor.* 8, 6. Wy hebben *mae een Heere* ' *Jesus Christus*, door welcken alle dinge syn, ' en wy door hem.

11 *Vrag.* Hoe syn dan de Godtlycke en de Menschlycke Natur Christi met malkander vereenight?

Antw. (1) Dat het *Woort* of de Soon Godts *Vleesch gewordten* Joh. 1. 14. (2.) Dat Godt *in het vleesch* geopenbaertis 1 *Tim.* 3. 16. (3.) Dat gelyck als de Kinderen vleesch en Bloedt hebben, so is de Soon Godts *hetselve deelagtig* gewordten. *Heb.* 2. 14. '(4.) Dat in de men' sch heyt Christi die gantsche vollheyt der ' Godt heyt *lichaemlyck woont.* Col. 2. 9.

12 *Vrag.* Heeft dan de Godtheyt des Soons Godts, der menschheyt, die se aengenomen en met haer onuyt spreecklyck vereenigt niet oock Godtlycke Eygenschappen mede-gedeelt?

Antw. Ja. immers woont de gantsche vollheyt der Godtheyt lichaemlyck in Christo. *Col.* 2. 9.

13 *Vrag.* Segt my eenige van de Godtlycke Eygen schappen, die de menschheyt Christi medegedeelt syn?

Antw.

Antw. (1.) *Allmagt*, want Hem is alle gewelt *gegeven* in den Hemel en op aerden. *Matth:* 28. 18. (2.) *All-Wysheyt*. In Hem *leggen verborgen* alle Schatten der Wysheyt en der Kennis *Col.* 2. 3. (3.) *Al-om-te-genwoordigheyt* ; want waer twee of drie vergadert syn in syn Naem, *daer is hy midden onder haer* Matth. 18. 20. Matth. 28. 20. (4.) *Levendigmaekende Kragt*; syn vleesch is een levendigmaeckend vleesh, *John* 6. 52. (5.) *Magt om het oordeel te houden*, De Vader heeft hem *magt geven* oock het oordeel te houden *daerom* dot hydes Menschen Soon is *John* 5. 27. (6.) *Die Eere des aenbiddens*, 'Godt heeft Hem 'verhoogt, en heeft Hem een naem gegeven, 'die boven alle namen is: *dat in den naam* '*Jesus haer buygen sullen alle Knien*, van die in 'den hemel en op d'aerde, en onder d'aerde 'syn en alle tongen bekennen sullen, dat 'Jesus Christus de Heere sy, tot eere van 'Godt de Vader. *Heb.* 1. 6.

14 *Vrag.* Nae welcke natuer is Christus onse verlosser en Saligmaker?

Antw. Nae syn beede naturen, de Godtlycke en de menschlycke. *Act.* 20. 28. *Godt* 'heeft syn gemeente *met syn eygen Bloedt* ver'worven. 1 *Cor.* 2. 8. Se hebben *den Heere der Heerlyckheyt gekruyst.* Gen, 3, 15, *Der vrouwen Saede* sall der Slangen *den kop ver treden*

15 *Vrag.* Waerom is de Soon Godts mensch gewordten ?

Antw. Dat Hy in syn aengenomen mensheyt soude syn onse Propheet, Koning en Hogen-Priester.

16 *Vrag.* Hoe is Christus onse Propheet ?

Antw. Dar Hy ons verkondigt heeft de blyde Boodtschap van onse verlossinge, *Eph.* 2, 17. 'Christus is gekomen, en heeft verkondigt in't Evangelium *den Vrede*, u ghy 'die verre waert, en den genen die naby wa'ren, siet *Jes.* 61. 1.

17 *Vrag.* Is dan Christus onse Koning ?

Antw, Ja. *Jer.* 23. 5, 6. 'Siet, de tydt 'komt (spreeckt de Heere) dat ick *David* 'een regtveerdig Gewas verwecken will: '*die sall een Koning syn*, die well regeeren sall, 'en Regt en Geregtigheyt op aerden aenrig'ton, *etc.* en dit sall syn Naem syn, dat men 'Hem noemen sall ; *Heere onse Geregtigheyt*, Joh. 18. 37.

18 *Vrag.* Wat voor een Ryck heeft Christus ?

Antw. Joh. 18. 36. 'Jesus antwoorde, Myn 'Ryck is *niet van dese Werelt.* En also is 't een geestelyck en euwig Ryck, *Dan.* 2. 44.

19 *Vrag.* Is dan Christus Ryck oock niet *in dese Werelt ?*

Antw. Ja. *Joh.* 18. 37. 'Jesus antwoorde, 'Ick ben een Koning. Ick ben daertoe geboren, 'en

' en in de Werelt gekomen, dat ick de waer-
' heyt getuygen soude. Wie uyt de waer-
' heyt is die hoort myn Stem. *Psal.* 110. 2.
' Hy herrscht in't midden syner vyanden.

20 *Vrag.* Wat Koning is Christus nu ?

Antw. Hy is een Koning der Magt ; Hy is een Koning der genaden ; Hy is een Koninck der Heerlyckheyt, *Act.* 9.5. *Zach.* 9.9. *Apoc.* 7. 17.

21 *Vrag.* Waerin is Christus onse Hoge-Priester ?

Antw. Daerin, dat Hy hemlelv' tot een Versoen-offer, voor ons geoffert heeft. *Heb.* 9.12. ' Maer Christus is gekomen, dat Hy sy
' *een Hoogen-Priester* van de toekomen de goe-
' deren door een grooter en vollkomender
' hutte, die niet met de handt gemaeckt is,
' dat is die alsoo niet gebowt is ; oock niet
' door bocken en kalveren Bloedt ; maer hy
' is *door syn eygen Bloedt eenmael in 't Heylige*
' *ingegaen, en heeft een euwige verlossinge ge-*
' *vonden ?*

22 *Vrag.* Hoe heeft Christns Hemselven voor ons geoffert, en wat nutt en profyt hebben wy daervan ?

Antw. 1 *Pet.* 2.24. ' Die onse Sonden selve
' geoffert heeft aen syn Lichaem, op het hout ;
' op dat wy de Sonden afgestorven synde, de
' Geregtigheyt leven ; door wiens wonden
' ghy syt genesen. *Jes.* 53. 4, 5. ' Voorwaer !
' Hy

'Hy droeg onse Kranckheyt, en loed op hem
'onse Smerten; maer wy hielden hem voor
'dien, die geplaegt, en van Godt geslagen
'en gemartert was. Maer hy is *om onser mis-*
'*daed wille verwondt en om onser Sonden wille*
'*verslagen, de straffe leyt op hem, op dat wy vrede*
'*hadden; en door syn wonden syn wy genesen,*
'Wy gingen alle dwalende, als schapen; een
'yegelyck sag op syn weg; maer de Heere
'*wierp onser aller Sonde op hem.*

23 *Vrag.* Wat Naam voert Christus daer van, dat Hy onse Hoge-Priester en Verlosser is?

Antw. Den Naam JESUS, dat is, een Saligmacker, Mat. 1. 21. 'Syn Naam sult ghy
'JESUS heeten; want hy sal syn Volck *salig*
'*maken* van hare Sonden.

24 *Vrag.* Hadden wy dan niet selve, of yemant anders, Konnen Godt versoenen, en voor de Sonde, genoeg doen, en ons alsoo salig macken?

Antw. Neen. *Act.* 4, 10, 12, 'Daer is in
'geen ander Heyl; daer is oock geen ander
'Naam den menschen gegeven, daerin wy
'sullen salig wordten dan in den Naam van
'Jesus Christus. Siet oock *Psal.* 49, 8. *Jes.* 63. 3.

25 *Vrag.* Is dan nu een of meer Middelaers tussen Godt en de gevallne en verloorne menschen beneven Christus?

Antw.

Antw. Neen. 1 *Tim.* 2, 5. ' Daer is een
' Godt en *Een Middelaer* tussen Godt en de
' Menschen, namelyck, de Mensch Christus
' Jesus?

26 *Vrag.* Voor wien heeft dann Christus hemselv' tot een versoen offer syn Hemelse Vader opgeoffert? Of voor wien is Christus gestorven?

Antw. Voor alle en yede menschen, en voor alle haere Sonden. Joh. 1, 29, ' Siet dat is't
' Lam Godts, 'twelck der *Werelt Sonde draegt*.
2 *Cor* 5, 14, ' Godt was in Christus, ende *ver-*
' *soende de Werelt* met Hem selv', ende re-
' kende hen haer Sonden niet toe, 1 *Joh* 2,
1, 2, ' Jesus Christus die regtveerdig is, de-
' selve is de versoeninge voor onse Sonden,
' ende niet alleen voor d' onse; maer oock
' voor de Geheele Werelt, 2 *Cor* 5, 14, Een
' is voor *Alle* gestorven, 1 *Tim* 2, 6, ' Chri-
' stus heeft Hemselv' gegeven voor *Alle ter*
' Verlossinge, *Heb* 2, 9, ' Hy soude voor
' *Alle* den doot smaeken,

27 *Vrag.* Heeft dan Christus oock voor die Menschen volldaen, die nu door haer onboetueerdigheyt en ongeloof verlooren gaen?

Antw, Ja, 2 *Pet* 2, 1, ' Daer sullen onder
' u syn valsche Leraers, die beneven invoeren
' sullen verderffelycke Secten, en Verlooch-
' nen den Heere *die haer gekogt heeft*, ende
' sullen over haer selv', brengen een snelle

' ver-

'verdoemenis, *Heb.* 10, 28, 29, 'Wanner
'yemant de Wet van Moses breeckt, die
'moet sterven sonder barmhertigheyt, door
'twee of drie getuygen; *Hoe veel te erger
'straffe* meynt ghy, sal die *verdienen*, die den
'Soon Godts met voeen treedt, en 't Bloedt
'van 't Testament onreyn agt, *door 't welck
'hy geheyliget is*, en den Geest der Genaden
'smaedt, 1 *Cor*, 8, 11, Also sal de schwacke
'Broeder over u Kennis *verloren gaen*; om
'wiens wil *nogtans* Christus gestorven is, Siet
oock *Heb*, 6, 6,

28 *Vrag*, Christus seyt immers, *Joh* 17, 9,
Ick bidt niet voor de Werelt, (dat is, voor
de Godtloose) hoe soude Hy dann voor se
volldaen hebben?

Antw, Christus bidt op die plaets sulcke
dingen voor syne yongeren, die voor de
Godtloosen niet passen konnen so lang se
ongelovig syn; maer hy bidt oock daerom in
het eygenste Capittel in de 21 Vers, Voor
de Werelt [dat is, de Godtloose] dat se
gelooven mogte, op dat Hy soo dann oock
voor se, *als gelovige* mogte konnen bidden,
Jes, 53, 21 'Hy heeft *voor de Overtreders
gebeden*' Luc, 23, 34,

29 *Vrag*, Christus spreeckt oock; *Matth*,
7, 23, tot die sullen verlooren gaen: Ick
hebbn noyt gekent; Hoe seght ghy dan, dat
Hy sou voor se gestorven syn?

Antw.

Antw. Als ghy desewoorte Christi regt aensiet hoe se in de Schrifft gestellt syn; soo siet ghy klaerlyck dat se geensins tegen ons stryden, maer dat Christus daermede soo veel seyt: Hy hebbe se naemlyck noyt gekent soo, en als sulcke menschen, als se pretendeerten te wesen, te weten, ware geloovige liefhebbers des Heeren Jesus; waertoe indien se haer door het Woort, en de Heylige Geest hadden laten maken; so hadde se Christus oock geerne daervoor gekent.

30 *Vrag.* Maer als Christtus voor die oock gestorven, die nu verlooren gaen; so sou Hy imers syn Bloodt voor soo verr vergeefs en onnut gespilt hebben?

Antw. Neen t'is daerom niet vergeefs en onnut, voor se gespilt want (1) syn se wercklyck daer door *in een moglyckheyt geset* dat se hadden konnen salig wordten door Hem, als se niet *moet willens* op haere kromme wege waren dwalende gebleven, *Joh.* 5. 40. (2.) Soo is haer daerdoor oock *alle ontschuldiging benomen*, als Christus spreeck *Joh.* 15. 22. En nu konnen se van den H. Geest *van sonde, overgetuygt worden* om dat se niet in Christus gelooven. *Joh.* 16. 9. (3.) Nu *kan* Christus oock als een regtveerdige Regter over se het Vonnis uytspreken: 'Wie niet geloeft die sall verdoemt wordten.

31 *Vrag.* Bidt dann onse Hoge-Priester

 Christus

Christus oock voor ons, en segent ons?

Antw. Ja. *Heb.* 7, 24, 25, 'Dese [Hoge-
'Priester, JESUS] om dat Hy euwig blyft,
'so heeft Hy een onverganckelyck Priester-
'dom; Waerom Hy oock altoos kan salig
'maken de gene *die door Hem* tot Godt komen,
'en leeft altoos, *ende bidt voor haer*, Rom.
8, 34. 1 *Joh.* 2, 1. 'Myn Kinderckens sulcks
'schryv ick u, op dat ghy niet sondigt; en
'of yemant sondigde, soo hebben wy een
'voorspraeck by den Vader, Jesus Christus,
'die regtveerdig is. *Act.* 3, 26, *Petrus* sprack
tot de *Joden* die den Vorst des levens gedoodt
hadden, 'U ten eersten heeft Godt opge-
'weckt syn kindt Jesus en heeft Hem tot u
'gesonden *om u te segenen*; dat *een yegelyck*
'sig bekeere van syn Boosheyt.

32 *Vrag.* Ghy hebt voorheen geseyt, dat
de mensheyt Christi van de Godtheyt God-
lycke Allmagt en Heerlyckheyt medege-
deelt sy; heeft dan de Mensch Christus de-
selve medegedeelte Godtlycke Eygenschap-
pen alltydt gebruyckt?

Antw: Neen. Maer Hy heeft voor syn
wederlevendig weerdinge en weder opstan-
dinge sig vernedert, en meest doorgaens ge-
houden als een ander gering mensche, en
maer somtyts eenige stralen van syne magt
en Heerlyckheyt laeten voorligten. *Phil.* 2,
4, 5, 6, 7, 8, 'Een yegelyck sy gesint, als
'Jesus Christus oock was, dewelcke hoewel

'Hy in Goddelyke gedaente was, hieldt hy't
'niet voor een roof Godt gelyck te syn;
'maer *verkleynde Hemselv'*, ende nam de ge-
'daente van een *knegt* aen, wierdt gelyck
'als een ander mensch, en in't gelaet als een
'mensch bevonden: *Hy vernederde Hem selv'*,
'ende wierdt gehoorsaem tot de doot, ja tot
'de doodt aen 't Kruys.

33 *Vrag.* Hoe lange heeft de standt de Vernederinge Christi gedduert?

Antw. Van syn geboorte aen, tot in syn doot: Daernae heeft met syn levendig werdinge de standt syner verhoginge begonnen. *Phil.* 2, 8, 9, 10, 11. 'Hy vernederde Hem
'selv', ende wierd gehoorsaem to de doot,
'ja tot de doot aen't Kruys: Daerom *heeft*
'*Hem oock Godt verhoogt*, en heeft Hem een
'naem *gegeven*, die boven alle Namen is, dat
'in den *Namen Jesus* haer buygen sullen alle
'Knien, van die in den Hemel, en op d'Aerde,
'en onder d'Aerde syn; en alle tongen be-
'*kennen* sullen, dat Jesus Christus de Heere
'sy, tot eere van Godt de Vader.

34 *Vrag.* Hoe is Christus uyt den doode weder levendig gewordten?

Antw. Hy is opgeweckt door de Heerlyckheyt syns Vaders, en Hy heeft oock selve syn leven weder genomen, het welck hy vrywillig gelaeten hadde. *Rom.* 6, 4, en *Joh.* 10, 27, spreeckt Christus, 'Daerom heeft

'my myn Vader lief, om dat ick myn leven 'laet, op dat ick 't wederneme. Niemant 'neemt 't van my; maer *ick laet 't van my* '*self*; Ick heb magt het te laten, *en heb magt* '*het weder te neemen*.

35 *Vrag*. Wat heeft dan Christus nae syn weder levendig-werdinge gedaen?

Antw. Hy is als een Triumpheerder over den Duyvel ter Hellen nedergedaelt; gelyck als ick in 't Christlycke Apostolische Geloofs-Belydenis bekenne. 'Gestorven en begra-'ven, nedergedaelt ter Hellen. 1 *Pet*. 3, 18, 19. 'Christus is gedoodt na 't Vleesch, 'maer levendig gemaeckt na den Geest. In 'denselven is Hy oock *heen gegaen* en heeft 'gepredickt den geesten in *de gevanckenis*, die 'eertyts niet geloofden. Soo spreeckt oock Christus door den mondt Davidts, *Ps*. 16, 10, tot syn Hemelsche Vader; 'Ghy en sult 'myne Siele niet in de Helle laten. *Eph*. 4, 9, 10, *Col*. 2, 15.

36 *Vrag*. Soo is dan Christus waerlyck weder opgestaen van den doodt?

Antw. Ja. *Rom*. 15. 3, 4. 'Want ick hebu 'ten eersten gegeven, 't welck ick oock ont-'fangen heb, dat Christus gestorven is voor 'onse sonden na de Schrifft, En dat hy begra-'ven is, *en dat hy weder opgestaen is ten derden* '*dage*, no de Schrifft.

37 *Vrag*. Waer is dann Christus na syn op standinge gebleven?

Antw.

Antw. Hy is eerst nog 40. dagen sigtbaerlyck op d'aerde omgewandelt; daerna is hy op gevaren ten Hemel. *Act.* 1. *vers* 1. en vol gende.

38 *Vrag.* Is dan Christus maer in een plaetslycke en bepaalte Hemel gevaren.

Antw. Neen; *Eph*. 4. 10. 'Die nedergedaelt is, dat is deselve, die opgevaren is *boven alle Hemelen, op dat hy alles ver vullen sonde* Hy is in den Hemel gevaren waer de Hemelse Vader is: want hy is *tot den Vader gegaen* John 16. 10.

39 *Vrag*. Tot wat Eynde is Christus soo in den Hemel gevaren?

Antw. Op dat hy sig setten soude ter Regter Handt Godts des Vaders *Psa*. 110. 1. 'De Heere sprack tot myn Heere, set u tot 'myne Regter Hand, tot dat ick uwe vyan-'den tot een voetbanck uwer voeten legge. '*Eph*. 1, 17, 20, 21, 22. De Godt van onse 'Heere Jesus Christus, de Vader der Heer-'lyckheyt *&c*. heeft Christus van den doo-'den opgeweckt, *en geset tot syne regter handt 'in den Hemel*; Over alle Vorstendom, Ge-'weldt, Magt, Heerschappye, en all wat 'genoemt mag wordten, niet alleen in dese 'Werelt, maer oock in de toekomende: en 'heeft alle dingen onder syn voeten gedaen 'en heeft Hem geset tot een Hooft van de 'gemeente over alle dingen.

40 *Vrag.* Wat is dan Godts Regter Handt?

Antw. Het is Gods Majestyt en Heerlyckheyt; *Heb.* 1. 3. 'Christus heeft siggeset tot de 'Regter Handt *der Majesteyt in de hoogte*: Het is Godts Almagt, '*Psa.* 77. 2. De regter 'handt des *Hoogsten* kan *alles veranderen.* *Het.* 15. Godts alomtegenwordigheyt. *Psa.* 139. 9, 10. 'Name ick vleugelen des dage-'raets; ende bleve aen de uyterste zee, soo 'soude my dog uwe handt alldaer leyden; '*ende uwe regter hant* my houden. *En Jes.* '48. 13. Myn handt heeft den aerdbodem. 'gegrondt, en myn *Regte- Handt* heeft *den* '*Hemel omgespant* (spreeckt de Heere).

41 *Vrag.* Wat is dit nu te seggen; Christus is ten Hemel gevaren, en sit ter regter handt Godts des Vaders Allmagtig?

Antw. Dat is, Christus is nae syne Mensch-heyt, door en boven alle Hemelen inge-gaen tot Godt den Hemelsen Vader, in syne Heerlyckheyt, *Luc.* 24. 26. en leeft en re-geert met Godt, in Godtlycke Majesteyt, Allmagt en Al-omtegen wordigheyt &c. gelyck uyt de voorgesette spreuken blyckt.

42 *Vrag.* Nadien nu Christi Menschheyt in de Godlycke en hemelse heerlyckheyt ver-heven, en alsoo met syne natuerlycke neder-ige en sigtbare tegen woordigheyt niet meer hier op aerden is; is hy dan nu gantsch in geen si[illegible] nae syne Menschheyt meer by ons, op deser aerden tegenwordig?

Ant.

Antw. Och Ja. Hy is op een boven natuerlycke onbegrypelycke Manneer oock met syne menschheyt, vereenigt seynde met d' al-omtegen woordige Godtheyt, nog waeragtig by ons, alle dagen, tot aen des werelts Eynde *Matth.* 28. 20. Spreekt Christus: 'Ende 'siet, Ick *ben by u alle* dagen tot aen des 'werelts Eynde. *En Matth.* 18. 20. waer 'twee of drie vergadert syn in myn Naem, 'daer been Ick MIDDEN ON DER HAER.

43 *Vrag.* Waerom verstaet ghy niet die en ander diergelycken spreuke alleen van syne Godtheyt?

Antw. Dewyl my het Christen Geloof dwingt vast te stellen, dat de Godtheyt de Menscheyt Christi soo aengenomen, en met haer vereenigt, dat Godt en Mensch een onverdeelte Persoon gewordten is; en dat alsoo nog hemel nog aerde en geen ruymlyckheyt de Menscheyt Christi, van syne Godtheyt konne afschyden; en dewyl volgens dat de Godtheyt Christi, de welcke overall geheel en onverdeelt tegenwordig, nergens sonder haer aengenomen Menscheyt is. En om dat ick oock niet seggen mag, dat maer de halve Christus en Saligmaeker nu by ons sy op aerden; naedemael openbaer dat de Godtheyt en de Menscheyt een Geheel een Christum maken.

44 *Vrag.* Sall dann Christus niet eens op

sulck

sulck een aert en Manneer, als hem syn Jongeren sagen beginnen ten Hemel te varen, oock soo wederkomen ?

Antw. Ja. *Act.* 1, 9, 10, 11, 'Hy wierd 'opgenomen dat sy't sagen, en een wolck 'nam Hem op, voor haer oogen wegh. En 'als se hem nae sagen ten hemel varen, doe 'stonden by haer twee Mannen in witte klee-'deren, welcke oock seyden; ghy Mannen 'van Galilæa, wat staet ghy, en siet na den 'hemel ? Dese Jesus, die van u is opgeno-'men ten hemel, *sall komen, gelyck ghy hem* '*gesien hebt ten Hemel varen.*

45 *Vrag.* Wat Goedt hebben wy nu van Christus als onse Propheet, Koning en Hooge Priester ?

Antw. Onuyt spreecklyck Goed. Als,

1. Die genade in hem te geloven, *Phil.* 1.29.

2. Die quytscheldinge der Sonden en derselver straffen, Jes. 53, 6.

3. Die Regtveerdigmakinge, 1 *Cor.* 1, 30.

4. Die Versoeninge met Godt, 2 *Cor.* 5. 20, 21.

5. Het eewige leven, en saligheyt, *Joh.* 3, 24.

HOOFD

HOOFD-STUCK XIII.

Van Boete en Geloof.

1 *Vra.* IN wat ordening *kan* en sall de mensch alles goedes dat ons Christus verworven, deelagtig werden?

Antw. Hy moet Boete doen, en geloven. Christus spreeckt *Marc.* 1. 14, 15. 'De tyde 'is vervullt, en het Ryck Godts is naby gekomen; *doet boete en geloofft aen 't Evangelium.*

2 *Vrag.* Wat is de Boete?

Antw. Een hertelyck Berouw en leet wesen over de sonde, en een vast geloof en Betrouwen, dat Godt om Christus wille de Sonden vergeven sall *Luc.* 18. 13. 'De Tollenaer 'stondt van verre, en wilde oock syn oogen 'niet opheffen ten hemel; maer sloegh aen 'syn borst, en sprack: Godt weest my sondaer genadig.

3 *Vrag.* Moet dan by de Boete een hertelyck rouw en leet wesen over de Sonde syn?

Antw. Ja. *Joel* 2. 12. 'Soo spreeckt de 'Heere: Bekeer u tot my, van gantscher 'herten, met vasten, met weenen, met klagen: *scheur u herten*, en niet u Kleederen, en 'bekeer u tot de Heere u Godt.

4 *Vrag*. Moet ghy dan by de Boeteoock een vast Betrouwen op Godts genade en Barmhertigkeyt hebben?

Antw. Ja. *Mich*. 7. 9. ' Ick wil des *Heeren* ' toorn dragen, want ick heb tegen hem ge- ' sondight tot dat hy myn saeck uyt voere, ' en my regt beschicke; *Hy sall my aen 't Ligt brengen dat ick myn lust aen syn genade sie.*

5 *Vrag*. Wat gaet voor de ware Boete heen, en wat volgt daerop?

Antw. Voorheen gaet Erkentis der Sonden; en het volgt daerop Nalatinge der Sonden en verbetering des levens. *Prov*. 28, 13, ' Wie ' syne misdaden versaeckt; dien en sal't niet ' gelucken; maer wie se bekent, ende laet, ' die sall barmhetigheyt verkrygen. *Luc*. 3, 8, Siet toe, doet opregte vrugten der Boete!

6 *Vrag*. Wat is het Geloof?

Antw. *Heb*. 11, 1, ' Het Geloov' is een ' gewisse toeversigt, van het gene dat men ' hoopt, en niet twyf felen aen 't gene *dat* ' *men niet siet*.

7 *Vrag*. Seght de drie *Hooft*-Artyckelen des Christelycken Geloofs?

Antw. ICk geloov' in God den Vader Allmagtig, Schepper des Hemels en der Aerden. En in Jesum Christum, syn eengeboren Soon onsen Heere; Die ontvangen is van den heyligen Geest; geboren

geboren van de Maegt Maria. Geleden onder Pontius Pilatus; gekruyst, gestorven en begraven; Nedergedaelt ter Hellen; Ten derden dage verresen van de Doodt; opgevaren ten Hemel; sit ter Regter handt Godts des Vaders Almachtig; van daer Hy wederom komen sall te oordeelen de levende en de dooden. Ick geloov' in den heyligen Geest; eene heylige Chrystelycke Kercke; Gemeynschap der Heyligen; Vergevinge der Sonden; Verrysenisse des Vleeschs; en een euwig leven: Amen.

8 V*rag*. Wat behoort tot het Geloof?

Antw. Drie stucken (1.) Dat ic*k* weet wat ic*k* gelooven sall: (2.) Dat ic*k* alles wat ic*k* van Geloofs-saken weet voor waeragtig houde en niet daeran twyfele. (3.) Dat ick all myn Betrouwen en Toeverlaet op all sulcke geestelycke dinge, die ic*k* door het geloof voor waeragtig houde, stelle *Luc*. 1, 77, *Rom*. 4, *v*. 16, 17, 18.

9 V*rag*. Wat is insonderheyt noodig tot het Saligmaekende geloof?

Antw. Een vast Betrouwen op Christus, dat men door *Hem* alleen, vergevinge der Sonden, Geregtigheyt en de euwige Saligheyt ver Krygen sall. *Phil*. 3. 8, 9, 10, 11.

'Ich

'Ick agte 't alles voor Schade tegen de Over-
' vloedige Kennisse van Christus Jesus myn
' *Heere*; om wiens wille ick alles heb voor
' Schade gerekent, en agte 't voor dreck, op
' dat ick Christus winne, en in *Hem* gevon-
' den werde, dat ick niet heb myn Geregtig-
' heyt die uyt de Wet; maer die door 't
' Geloof in Christus [Komt, namelyck] *de*
' *Geregtigheyt die van Godt het Geloof*
' *toegerekent wordt om te Kennen Hem en de*
' *Kragt van syn opstandinge, en de Gemeenschap*
' *van syn lyden, dat ick syn doot gelyckformig*
' *wordt, daermede ick te gemoet kome tot de Op-*
' *standinge der Dooden.*

10 *Vrag.* Kan de mensch uyt syn eygen natuerlycke Kragten Geloofen?

Antw. Neen; het Geloof is een gave Godts die hy door syn heylige Geest den Menschen schencken will om Christus wil. *Phil.* 1, 29, ' U is gegeven om Christus wil te
' doen, dat ghy niet alleen in Hem gelooft;
' maer oock om synent wille lydt.

11 *Vrag.* Door wat middelen will Godt en syn Geest ordentlycker wyse het Geloof in den Menschen wercken?

Antw. Door het gepredickte Woort Godts. *Rom.* 10. 17. ' Soo komt het Geloof uyt de
' *Predikinge*, ende Predikinge *door het Woort Godts*.

12 *Vrag.* Is dan Godts genaden-wille in alle menschen Boet en Geloov te werken?

Antw. Ja. *Act.* 17. 30, 31. 'Godt heeft 'wel den tydt der onwetenheyt overgesien, 'maer nu gebiedt Hy *alle Menschen*, aen alle '*Eynde Boete te doen.* Daerom dat Hy een 'dag geset heeft, op welcken Hy oordeelen 'wil den kloot des Aerd-bodems met Gereg-'tigheyt, door een Man, in welcken Hy 't 'besloten heeft, *en Yederman* voorhoudt het 'geloov', na dat Hy Hem van den dooden 'heeft opgeweckt. *Joh.* 1. 7. 'Johannes 'quam tot een getuygenis, dat Hy van het 'ligt getuygde ; op dat se *Alle* door hem ge-'loofden. Het wordt den ongelovigen voor Sonde gerekent dat se niet in Christus gelooven. *Joh.* 16, 9. maer nu staet *Rom.* 5. 13. 'De sonde wordt niet toegerekent als 'er 'geen Wet en is. Daerom is 't openbaer dat 't Godts ernstelyeke wille is dat oock die nu ongelovig blyven, hadden sullen het Geloof, dat haer Godt genadiglyck in syn ordening aengepræsenteert, aennemen. En so yemant hier oock wilde tegen werpen van de Heyden buyten de Christelycke Kercke die sie boven Hoofd-stuck xi. Vrag. viii.

13 *Vrag.* Waerom wordten dan niet alle Menschen bekeert en geloovig ; maer vele blyven onbekeert en ongelovig ?

Antw. De Schult is waerlyck niet Godts en onses Saligmaeckers, maer der ongelovigen Menschen, dewelcke de Bekeering en 't Geloof

loof doertoe se Godt genadiglyck leyden will moetwillens van haer stoten, daermede; dat se de genade Godts *Veragten*, *Versuymen*, *te Vergeefs ontvangen*] *Wegwerpen*, Rom. 2. 4. Heb. 4. 1. 2 Cor. 6. 1. Gal. 2. 21. Dat se met dat eene pondt der voorkomenden genade Godts niet woeckeren, maer het selve *Schalckagtiglyck verbergen*, de Waerheyt in Ongeregtigheyt *op houden*, Luc. 19. 22, 23. Rom. 1. 18. Dat se de heylige Geest *Wederstreven*, *Verbittern Ontrusten*, *Bedroefen*, en sig *niet willen van deselve straffen laeten*, als Hy door 't woort, en syn Beweging, de Bekeering en 't Geloof in haer wercken will, *Act.* 7. 51. cap. 18. 6. *Jes.* 63 10. *Eph.* 4. 30. *Gen.* 6. 3. *Jer.* 2. 17. Dat se het Woort Godts en alle Middelen der Bekeeringe *van haer Stooten en Veragten*, Act. 13. 46. Luc. 7. 30. Dat se haer vernuft niet willen *Gevangen nemen* onder de Gehoorsaemheyt van Christus, maar bespreken haer over het gene, dat se geloven sullen, *met Vleesch en Bloeat*, 2Cor. 10. 5. Gal. 1. 16. *Dat se hare herten verstocken* tegen de stemme des *H*eeren die se niet hooren willen, en de Tydt die haer Godt *Geeft om Boete te doen*, niet gebruycken, *Heb.* 3. 13, 15. *Apoc.* 2. 21.

Soo laet ons nu neerstigheyt doen, om in te komen tot dese Ruste: [der genade Godts en des euwigen levens] op dat niet yemant

yemant valle in dat selve exempel van 't Ongeloof (ver maent de Geest Godts) *Heb.* 4. 11.

14 *Vrag.* Kan dan een mensch als hy een mael Gelovig gewordten, niet weder van het Geloof afvallen en vervallen.

Antw. Ja. 1 *Tim.* 1. 19. 'Hebt het Geloof, 'en een goed geweten; t'welck sommige 'van haer gestooten en aen 't Geloof Schip-'breuck geleden hebben. *Ezech.* 18. 24. 'Als 'sig die *Regtveerdige afkeert* van syn Gereg-'tigheyt, en doet quaedt, en leeft nae alle 'grouwelen, die een Godtloose doet, soud 'die leven? Ja, al syn Geregtigheyt, die 'hy gedaen heeft, *sall niet gedagt. Wordten*; 'maer in syn over tredinge en sonden, die 'hy gedaen heeft *sall hy sterven.* *Luc.* 8. 13. 'Een tyt-lanck gelooven sy, en in den tyt van 'Aenvegtinge *vallen se af.* *Phil* 2. 12. 'Werckt 'dat ghy salig Wordt met *Vreese ende Beven.* Siet oock *Heb.* 6. 4, 5, 6. *cap.* 10. 26. *Rom.* 11. 22.

HOOFD-STUCK XIV

Van de Wet en Evangelium.

1 *Vra.* SYn wy Christen in het Nieuw Testament, nog aen de Jodsche Wetten en Ceremonien gebonden?

Antw. Neen. *Heb*. 10. 1. 'Want de Wet
'heeft de Schaduw van de Toekemende
'goederen, niet het Wesen van de goederen
'selv'. *Heb*. 7. 12. 'Waer het Priesterdom
'verandert wordt daer moet oock de Wet
'verandert wordten. *Col*. 2. 16, 17.

2 *Vrag*. Kont ghy de Wet der seden voll-
kome lyck vervullen, en daer door salig
wordten?

Antw. Neen *Rom*. 8. 3. *Dat de wet onmogelyck*
'*was*, (naedemael se door het vleesck ge-
'krenckt wierd) dat deed Godt, ende sondt
'syn Soon in de gedaente van het sondige
'vleesch.

3 *Vrag*. Waertoe dient de wet der Seden;

Antw. Dat sy my, myne Sonden, en den
toorn Godts daerover openbarende tot Chri-
stus dryve; en een Regelmate sy, hoe ick
als een wedergebooren mensch Godtsalig
leven sall. *Rom*. 3. 20. 'Door de wet Komt
'kennis der sonden. *Gal*. 3 24. Alsoo is de
'wet onse Tuchtmeester gewest op Christus
'opdat wy door het geloov, souden regt-
'veerdig worden. *Ecceles*. 12. 12. laet ons de
'Hooft somme aller leere hooren: Vreest
'Godt ende houdt syne geboden; want dit
'[betaemt] allen menschen.

4 *Vrag*. Wat is het Evangelium;

Antw. Het is de troostelycke en vreug den
rycke leere en Boodtschap van de Barmher-
tigheyt

tigheyt Godts des Vaders *in* Christus voor het verloren Menschlycke geschlagt; van Christi verlossinge, van de genadige vergevinge der sonde en schenckinge des euwigen levens door het geloof in Christus Jesus. *Jes.* 42. 7. ' Hoe lieflyck syn op de ' bergen de voeten der boden die vrede ver ' kondigen 't goede predicken, heyl verkon- ' digen ! die tot zion seggen : uw Godt is ' koninck. *Luc.* 2. 10. De engel sprack tot de ' Herders vreest u niet ; siet ick verkondige ' u groote vreugde, die allen volcke geschie ' den sall, want u is heden de Heylant ge ' boren *Joh.* 3. 16. Alsoo lief heeft Godt de ' werelt gehadt *&c.*

5 *Vrag.* Is Het Evangelium met syne geboden oock sulck een hart Jock, als de wet ?

Antw. Neen. *Matth.* 11. 9. 30. Spreeckt Christus ; ' Neemt op u myn Jock, en leert ' van my ; want ick ben sagtmoedig en van ' herten ootmoedig, soo sult ghy ruste vin- ' den voor uw' Sielen ; *want myn Jock is sagt,* ' *en myn Last is ligt,* 1 *Joh.* 5. 3.

6 *Vrag.* Wat kragt isser in het Evangelium ?

Antw. Rom. 1. 16. ' Ick schaem my het ' Evangelium van Christus niet ; want 'tis ' een Kragt Godts, die daer salig maeckt alle, die daeran geloven.

K HOOFD

HOOFD-STUCK XV.

Van de Regtveerdigmakinge eens Sondaers voor Godt.

1 *Vra.* NAedemael wy van Natuer on geregt, en sondig syn; konnen wy dann salig wordten sonder dat wy eerst regtveerdig voor Godt gewordten?

Antw. Neen. 1 *Cor.* 6. 9. 'Weet ghy niet, 'dat *de Onregtveerdige* 't Ryck Godts *niet* be- 'erven sullen?

2 *Vrag.* Konnen wy dan door onse eygen verdinst en Geregtigheyt soo Regtveerdig voor Godt wordten, dat wy daerdoor de Euwige Saligheyt verkrygen?

Antw. Neen. *Rom.* 3. 19, 20. 'Opdat 'aller Mondt toegestopt wordt, en de gantsche 'Werelt Gode schuldig sy; daerom dat 'geen Vleesch door de Wets wercken voor 'hem Regtveerdig syn mag. *Luc.* 17. 10. 'Wanner ghy gedaen hebt al wat u bevolen 'is, soo spreeckt; wy syn onnutte knegten; 'wy *hebben gedaen*; *dat wy te doen schuldig* '*waren.*

3 *Vrag.* Hoe konnen wy dann nu voor Godt Geregtveerdigt wordten?

Antw. Uyt genaden, door een waer Geloof

'in

in den Heere Jesus. *Rom.* 3. 22, 23, 24, 25.
' Maer ick seg van sulcke Geregtigheyt v.
' Godt, die daer komt door 't geloov' in Je...
' Christus, *Tot alle, en op alle die daer gelooven;*
' want hier is geen onderscheydt. Sy syn al-
' temael Sondaers, en haer ontbreeckt den
' roem, dien se aen Godt hebben souden.
' Ende worden *sonder verdinst regtveerdig, uyt*
' *syn genade, door de verlossinge, die door Chri-*
' *stus Jesus geschiedt is*: Welcken Godt heeft
' voorgestellt tot een genaden Stoel, door
' het geloov' in syn Bloedt; op dat hy de
' Geregtigheyt, die voor hem geldt, aen-
' biede daerin, dat Hy de sonde vergeeft?

4 *Vrag.* Waerin bestaet dan nu de regt veerdig makinge des Sondaers voor Godt?

Antw. Daerin, dat Godt een Boetveerdige en gelovige sondaer syne Sonden niet toerekent, maer rekent hem toe Christus ver dinst en Geregtigheyt. *Rom.* 4. 5. ' Maer dien
' die niet met wercken omgaet, maer gelooft
' in den genen die de Godtloose regtveerdig
' maeckt, dien wordt *syn geloov' gerekent tot*
' *Geregtigheyt.*

5 *Vrag.* Hoe staet een Geregtveerdigte Mensch met Godt?

Antw. Rom. 5. 1, 2. *Nu wy dan syn regtveer-*
' *dig geworden door 't Geloov'* soo hebben wy
' *vrede* met Godt, door onsen Heere Jesus
' Christus, Door welcken wy oock een toe-

 ' gang

'gang hebben in't Geloov' tot dese genade,
' daer wy in staen; ende beroemen ons van
' de hope der toekomende Heerlyckheyt, die
' Godt geven sall.

HOOFD-STUCK XVI.

Van de Wedergeboorte, Vernieuwinge ende goede Wercken.

1 Vra. ALs nu de gevallen mensch gelovig en regt veerdig gemaeckt wordt, wordt Hy dan niet in den Geest syns gemoets anders, als hy van natuer is?

Antw. Ja. *Joh.* 3.3. 'Voorwaer, voorwaer, ' ick seg u, t' sy dan, dat yemadt *van Nieuws* ' *geboren wordt*, soo kan hy het Ryck Godts ' niet sien. *Ezech.* 36.26,27. spreeckt Godt, ' Ick will u een *Nieuw Hert*, *en een Nieuwen* ' *Geest* in u geven; en ick will 't steenen hert ' uyt u Vleesch wegnemen en u een Vlee- ' schen Hert geven; Ick wil myn Geest in u ' geven; en wil suleke lieden uyt u maken, ' die in myn Geboden wandelen, en myn ' regten houden, en daernae doen. *Ephes.* 4, 22, 23, 24. 'Soo legt nu van u af, nae de ' Voorige wandeling, den Ouden Mensch, ' die hem selv' door Lusten in dwalinge ver-
derft;

'derft; maer *Vernieuwt u in den Geest van* '*u Gemoedt*, en treckt den Nieuwen Mensch '*aen*, die na Godt geschapen is, in opregte 'Geregtigheyt en Heyligheyt.

2 *Vrag.* Is dat nu wel regt, als yemant gedencken wou: O ick wordte alleen door het geloov in Christus regtveerdig en salig; daerom hoev en kan ick niet beginnen, regtveerdig en Godt salig te leven in dese werelt?

Antw. Neen, dat is niet regt. *Tit.* 2. 11, 12, 13, 14. 'Want de Saligmakende genade 'Godts is veschenen *Allen Menschen*; en 'tugtigt ons, dat wy sullen verloochenen 'het Ongoddelycke Wesen, en de wereltse 'Lusten, en Tugtig, Regtveerdig, ende Godt- 'salig leven in dese Werelt, ende wagten op 'de salige Hope ende *V*erschyninge der Heer- 'lyckheyt, van de groote Godt, en onse Sa- 'ligmaker Jesus Christus, die Hemselv' voor 'ons gegeven heeft, *op dat* Hy ons soude ver- 'lossen van alle Ongeregtigheyt, en Hem- 'selv' soude reynigen een Volck tot een Ey- 'gendom, *dat neerstig was* tot goede wercke.

3 *Vrag.* Is dat een waer Regtveerdigmaekend en Saligmakend Geloof, daeruyt geen Godtsalig leven en goede wercke volgen?

Antw. Geensins. *Jac.* 2. 26. 'Want ge- 'lyck het Lichaem sonder Geest doot is; al- 'soo is oock het geloov' sonder de wercken 'doot. *Gal.* 5. 6. Het geloof is door de liefde 'dadig. *Col.* 2. 6, 7. Gelyck ghy nu aenge-

'nomen hebt den Heere Jesus Christus, soo
'wandelt in Hem. En syt gewortelt en
'gebowt in Hem; en weest vast in 't geloof,
'gelyck ghy geleert syt, ende weest in't
'selve *Ryckelyck Danckbaer*. 1 *Joh*. 4. 5. 'Al-
'wat van Godt geboren is, overwint de
'Werelt; *en onse Geloof is de overwinninge*,
'dat de Werelt overwonnen heeft.

4 *Vrag*. Kan de mensch well in dit leven in syne Vernieuwinge en Godsaligheyt gantsch voll komen sonder sondtlycke gebreken en Schwaeckheyten wordten?

Antw. Neen. Maer Hy moet nogtans nae de vollkomenheyt tragten. *Phil*. 3. 12. Niet
'dat ick 't alreede gegrepen heb, of alreede
'vollkomen ben; maer *ick jaeg daerna*, of ick
''t oock grypen mogt, na dat ick van Chri-
'stus Jesus gegrepen ben.

HOOFD-STUCK XVII.

Van het Kruys en Gebedt.

1 *Vra*. WAer wordt Insonderheyt eens Geregtveerdigten Christen Geloof gesien, en be proeft?

Antw. In Kruys en Aenvegtinge. 1 *Pet*. 1. 6, 7, 8 9. 'Ghy sult u verblyden, ghy die nu
'een

'een klynen tydt (is't dat 't noodig is) treu-
'righ ſyt in menigerly aenvegtingen; *op*
'*dat u Geloof opregt en veel koſtelycker bevon-*
'*den wordt, dan het verganckelycke gout* (*dat*
'*door 't vyer be proeft wordt*) tot lof prys en
'Eere, wanneer nu geopenbaert wordt Je-
'ſus Chriſtus; welcken ghy niet geſien, ende
'nogtans lief hebt, ende nu in Hem gelooft,
'hoewel ghy hem niet ſiet; ſoo ſult ghy u
'verblyden, met een Onuytſprekelycke en
'Heerlycke Vreugde, en het Eynde van u
'Geloof daeraf brengen, namelyck, der Sielen
Saligheyt.

2 *Vrag.* Soo leeft dan een ware Chriſt in deſe werelt niet alltyt in wereltſe voorſpoet, Geluckſaligheyt en Ruſte?

Antw. Neen Chriſtus ſpreeckt *Luc.* 9. 23.
'Wie my volgen will, die verloochene ſig
'ſelven en neme ſyn Kruys op ſig *dagelycks*,
'en volg my nae. *Act.* 14. 22. Wy moeten
'door veel droeffeniſſen in het Ryck Godts
'gaen. *Hebr.* 12. 7, 8. Is 't dat ghy die kaſty-
'dinge verdraegt, ſoo biedt Godt Hemſelve
''u als Kinderen: want waer is een Soon dien
'de de Vader niet Kaſtydt? Maer ſyt ghy
'ſonder Kaſtydinge, welcke ſe alle ſyn deelag
'tig geworden; Soo ſyt ghy baſtaerden, ende
'niet Kindren. *Job.* 7. 1. En moet de menſch
'niet altoos in den ſtrydt ſyn op aerden:
'Ende ſyn dagen ſyn als eens daghlooners?

3 *Vrag.* Doet dann Kruys en Anvegtinge den Christen goedt?

Antw. Ja. *Rom.* 5. 3, 4, 5. ' Wy beroemen ' ons oock in de droeffenissen: dewyl dat wy ' weten, dat droeffenis verduldigheyt brengt, ' ende verduldigheyt brengt ervarentheyt; ' en ervarentheyt brengt hope: maer de hope ' laet niet te schande wordten. *Psa.* 119. 67. ' Eer ick verootmoedigt wierdt doolde ick; ' *maar nu* houde ick u woort.

4 *Vrag.* Wat sall een Christ doen in syn nood en aenvegtingen?

Antw. Hy sall Godt om hulp en verreddinge aenroepen in den naem Jesu Christi ' *Psa.* 50. 15. spreeckt Godt: roept my aen ' in der noot: soo will ick u redden, soo sult ' ghy my prysen. *Joh.* 16. 23. spreeckt Christ- ' us: voorwaer, voorwaer Ick seg u; Is 't ' dat ghy den Vader wat bidden sult in myn ' naem, soo sall Hy 't u geven.

5 *Vrag.* Sall men dan niet de Heylige Engelen of de salige menschen in den *H*emel aenbidden?

Antw. Neen. *Psa.* 65. 3. *Godt ghy verhoort* ' *het gebedt*; daerom komt alle vleesch TOT ' U *Matth.* 4. 10. Ghy sult God u Heere aen- ' bidden, ende *Hem alleen* dienen.

6 *Vrag.* Welck is het vollkomenste en beste ge bedt; en daerna oock alle andere gebeden sullen geschickt wordten?

Antw.

Antw. Het gebedt onse Heeren: *Matth.* 6: 9. *&c.*

Onse Vader, die daer syt in de Hemelen. Geheylight werde uwen Naem. U
' Ryck toekome. U wil geschiede op Aerden
' als in den Hemel. Onse dagelycks Broot
' geeft ons heden. Ende vergeft ons onse schul-
' den als wy vergeven onse Schuldenaren.
' Ende leyt ons niet in versoeckinge; Maer
' verlost ons van den Boosen; Want u is het
' Ryck, de Kragt en de Heerlyckheyt in Euwig-
' heyt, *Amen.*

7 *Vrag.* Is 't dan genoeg dat ghy maer de woorte van Onse Vader soo heensegt?

Antw. Neen. Maer ick moet oock den Inhoudt en Meeninge daervan verstaen.

8 *Vrag.* Waerom noemt ghy nu Godt u Vader?

Antw. Om dat Hy my geschapen, onderhoudt, en in Christus syn beminde Soon, tot syn Kindt aen neemt, en een euwig salig Erve schencken will. *Mal.* 2. 10. *Eph.* 1. 5. 1 *Pet.* 1. 4.

9 *Vrag.* Wat Hemelen syn 't, daer Godt in is?

Antw. Dat syn niet alleen de geschapen Hemelen; maer voornaemlyck syn Ligt, Hoghde, en Oneyndelycke, Onmetelycke Onuytspreecklycke Heerlyckheyt, daerin en

 daermed

daermede Hy *Wesentlyck* Hemel en Aerde en alles vervulst en overall tegenwoordig is, 1 *Reg.* 8. 27. *Jer.* 23. 24.

10 *Vrag.* Wat is Godts Naam?

Antw. Godt selve, en wat Hem toe komt, als syne Heyligheyt, Waerheyt, Barmhertigheyt, Wysheyt *&c.* *Psal.* 48. 11, 111. 9. 75. 2. 54. 8.

11 *Vrag.* Hoe kan Godes Naam van den Menschen geheyligt wordten?

Antw. Als men Godt van herten lief heeft vreest, betrouwt en dient, volgens syn geopenbaert Woort. *Vreest*, Om dat Hy heylig Regtveerdig, al-omtegenwordig en allwetende: *Lief heeft*; Om dat Hy Barmhertig enGoedertieren is; *Betrouwt*; Om dat Hy waeragtig en getrouw, en syn Woort en Beloften niet Liegen konnen; *Dient*; Om dat hy onse Heere en Vader is. *Apoc.* 15. 4. *Psal.* 5. 12, 13. *Mal.* 1. 6.

12 *Vrag.* Wat is Godts Ryke?

Antw. Syne Magt, Sterckte en Regeeringe over alle dinge; daerdoor Hy oock in de tydt van verdruckinge der gelovigen, op staet, en haer vyande dwingt, en verstroyt. DAERNAE *is oock Godts-Ryck* de Regeeringe syns Geestes en Genade in den Menschen in deser Werelt, om se te verligten, geloovig en godtsalig te maken, en in all dat goede te houden en te stercken, door syn Woort en heylige

heylige Sacramenten. VOORDER *is Godts-Ryck* de euwige Heerlyckheyt en Saligheyt, daertoe Godt alle, Die hier in dese tyt syn genade in Christo Jesu aengenomen, inleyten en euwig verheerlycken en verblyden will, *Psal.* 68. 1, 2, 3. *Marc.* 1. 15. 2 *Tim.* 4. 18.

13 *Vrag.* Wat is Godts wille, en hoe geschiedt deselve by ons?

Antw. Godts Wille is, dat men in allen dingen met syn alleen wyse Regeeringe en Bestieringe en Ordeninge sall te vreden syn, en 't niet anders hebben willen. En dat men sall aen Christus Jesus en syn leere gelooven, en nae Godts Woort en geboden leven: En niet den willen des Duyvels der godlosen Werelt; of syns eygen Vleesches en Bloedts doen. In summa, dat men sig beneersygen sall, in allen Godts willen gelyckformig te wesen, gelyck de heylige Engelen en Salige Menschen in den Hemel Doen. En myne Bede is hier, dat my Godt tot all dat sall Kragten vermogen geven. *Zach.* 2. 13. *Joh.* 6. 39, 40. 1 *Thes.* 4. 3, 4, 5, 6, 7. *Ps.* 143. 10.

14 *Vrag.* Wat verstaet ghy door het dagelyckse Broodt?

Antw. All wat ick in deser tydt behoeve tot onderhoud, Sterckinge, Verquickinge en Beschermiage mynes Lichaemlycken levens, en tot een goede Godt well behagelycke gebruyck

bruyck desselven, *Deut*. 8. 3.

15 *Vrag*. Waerom seg ghy, het Daglyckse Broodt?

Antw. Om dat ick met het tegen woordige geerne vergnoegt syn will, en niet Onnoodig sorgen voor den andern Morgen; om welcke vergnoegsamheyt ick Godt hier mede bidde, en dat Hy my nog armoed nog Ryckdom geven sall; maer laeten my myn bescheyden deel Spyse Wegnemen, *Mat*. 6. 34. *Prov*. 30. 8, 9. 1 *Tim*. 6. 6, 7, 8, 9.

16 *Vrag*. Wat schulden syn dat, om welcker ver gevinge ghy bidt?

Antw. 'T syn alle Sonden, de Erf-en de wercklycke Sonde met de verschulde straffen derselven. En ick bidde, dat Godt om Christi verdinst en genoegdoeninge, my deselve niet will toerekenen en om derselven wille, myn Gebedt niet laeten onverhoort syn, *Luc*. 11. 4. *Col*. 2. 13, 14.

17 *Vrag*. Waerom segh ghy, gelyck als wy onse Schuldenaren vergeven?

Antw. Dat ick daermede aen Godt belofe, dat ick oock myn Even-Naesten syne feylen will vergeven; my selv' niet wreken, of toornig en onversoenlyck tegen hem wesen. En dit beloof ick soo waeragtig te willen doen, als ick van herten bidde, dat Godt my myne Sonden vergeven mogte. *Mat*. 6. 14, 15.

18 *Vrag*. Waerom seght ghy, leyt ons niet

in

in Bekooringe; bekoort dan Godt de menschen tot het quaede?

Antw. Dat sy verre. *Jac.* 1.13. 'Niemant 'seg als hy versogt wordt, dat hy van Godt 'versogt wordt. Want Godt is geen versoe'*ker* tot het quaede, hy versoeckt niemant. Maer ick bid de daermede, dat Godt nae syn gestrenge Geregtigheyt niet sonde met sonde aen my moge straffen; en niet toe laten, dat de Duyvel of de godloose Werelt, of myn eygen boos Vleesch en Bloedt, onder allerly schyn, my verleyten en storten in Ongeloof, Schande en Laster; en dat Godt my will bewaren voor alle gelegentheyt tot quaed, en soo ick ja daerin quam, syne Handt niet van my af trec*k*en, maer bystaen, dat ick all quaedt overwinne door het goede. En als 't Godt gelieft, my door Kruys en Aenvegtinge te proefen, dat hy dan maeckt dat de versoekinge soo een Eynde neemt, dat ickse konne verdragen. *Marc.* 13. 12. *Psal.* 13. 4, 5, 6. 1 *Cor.* 10 13.

19 *Vrag.* Wat quaedt is 't, daervan ghy bidt verlost te worden?

Antw. Ick bidte, dat my de verlossinge van Sonde, Doot, Duyvel en Helle, door Jesus Christus geschiedt, moge toegepast syn en blyven. En dat myn hemelsche Vader, in myn verlosser Jesus Christus, my verredden en helpen will, van all 't gene my schadelyk kan

kan wesen aen myn Siel en Lichaem, aen myn tytlycke goederen, aen myn Eere, en goede Naam, en dat Hy tot syner tyt, my will tot sig nemen uyt dese boose en bedroefede Wereit, in syn salig hemel Ryck, *Heb.* 2.1, 2, 3. *cap.* 10. 26. *Psal.* 91. 14, 15. 2 *Tim.* 4. 17, 18.

20 *Vrag.* Wat is de meening van dat ghy segt, Want u is het Ryck, en de Kragt, en de Heerlyckheyt, *&c* ?

Antw. Dat ick myn hemelsche Vader voorhoude ; ick weete nergens anders heen myne toevlugt te nemen als tot hem : Nae de mael hy alleen myn Allmagtige Koning, en ick syns Rycks onderdaen sy, dien in genaden te regeern te beschermen en alles goedts te doen, hy sig immers in genade verbonden. Ja, hy sy Allmagtig en konne my helpen, en ick geloove oock dat hy 't doen wille ; want all wat ick van hem bidde bid ick tot syn Eere en Heerlyckheyt, dewelcke ick oock hiermede pryse en verheffe ; en steunende op syn Barmhertigheyt in Christo Jesu, en op de waerheyt syner Beloften, segge ick *Amen*, dat is het sy alsoo ! *Psal.* 27. 8. 1 *Paralip.* 30. 11, 12. *Psal.* 91. 1, 2, 3. 1 *Pet.* 4. 11. *Joh.* 15. 7.

21 *Vrag.* Waerom spreeckt ghy in Onse Vader overal in de meerdere getal ?

Antw. Om dat ick in de Gemeenschap der Christelycken Kercke, en mede voor alle

menschen

menschen bidde. 1 *Tim.* 2. 1. 'Soo vermaan 'ick nu dat men voor alle dingen ten eersten 'doe Bidden, Gebeden, Voorbiddingen en 'Dancksseggingen voor alle menschen.

22 *Vrag.* Behoort dann het looven en dancken oock mede tot het Gebedt?

Antw. Ja. *Psal.* 50, 15 Roept my aen in der noot; so will ick u redden, soo sult ghy my prysen.

23 *Vrag.* Kan en sall men niet oock Godt aenbidden loven en dancken, door singen van Psalmen of geestelycke Liederen?

Antw. Ja. *Ephes.* 5. 19. 'Spreeckt onder 'malkander van Psalmen, ende Lofsangen, 'ende geestelycke Liederen; singt ende speelt 'den Heere *in u Hert.*

24 *Vrag.* Mag men dan in de Gemeente niet so wel goede, van de Kercke geapprobeerte liederen uyt de woorten Christi en syner Apostelen t' samen gestellt, singen, als de Psalmen Davids, in getranslateerde gedigten gedwongen?

Antw. Ja; waerom niet? Want de gedigten over de Psalmen Davids gestelt, syn niet meer authentiek, als de gene, die daer uyt andere woorten en spreucken der H. Schrifft gemaeckt en by een gestelt syn. David heeft oock veel in syn Psalmen gesproken als een vervolgde en gedruckte Koninck en Propheet, dat nu niet wel van elck particuliere Christen

met

met een toepassinge so kan nae gesongen werden. So heeft hy oock van Christus, en de dinge van hem, dewelcke doe nog toe komende waren, veel duysterlyck en als in Schaduwen, gesongen; die wy door Liederen uyt en in 't Nieuw Testament, helder, klaer en duydelyck, als nu al vervult synde, singen konnen. En 't is buyten twyfel, indien 't moglyck was, dat David weder op dese aerde quam, hy soude liever met ons singen de liederen des Nieuwen Testaments; *Geloost syt ghy Heer Jesus Christ dat ghy mensche geworden bist*, &c. *Heer Christ Soon Godts Allmagtig*, &c. *Het heyl is ons aenkomen siet*, &c. als uyt syn 14 Psalm, *Och, dat de Hulp over Israel Heer quam uyt* Zion, &c. en so meer! Ja, hy selve roept ons levende in 't Nieuwe Testament toe uyt Psal. 96. 1. *Singt den Heere en Nieuw Liedt, singet den Heere alle Werelt.* Dog wordt hier mede het Singen der geseyten Psalmen Davids, geensins in 't geheel verworpen.

25 *Vrag.* Wanneer, en hoelange sall men bidden?

Antw. Hoewell men niet alltyt met uyterlycke woorte en gelaet kan bidden (het welck men ten Minsten 's Avondts 's Morgens en 's Middags doen sall, *Psal.* 55. 18.) Soo sall nogtans het hert alltyt tot Godt verheffen syn, *Mat.* 26. 41. ' Waeckt en bidt, op dat ' ghy

'ghyniet in aenvegtinge vallt. *Luc.* 18. 1. segt Christus een gelykenis daeraf, 'Dat men 'Alltyt bidden, en niet moede wordten soude. *Psal.* 25. 15. 'Myn Oogen sien *Geduerig* tot 'den Heere.

24. *Vrag.* Is 't nu genoeg, als men maer met den mondt, sonder een Aendagtig, Boetveerdig en Gelovig herte bidt of singt?

Antw. Neen. Godt verwerpt sulk een Gebedt; *Jes.* 29. 13. 'Dit volck naeckt tot 'my met haer mondt, en eert my met haer 'lippen; maer haer herte is verre van my. *Amos* 5. 23. 'Doet slegts weg van my 't Ge- 'tier van u liederen; Want ick mag van u 'Psalterspel niet hooren. *Joh.* 9. 31. 'Wy 'weten, dat Godt de Sondaers niet hoort; 'maer soo yemant Godtvrugtig is, en doet 'syn wil, dien hoort hy. *Jac.* 1. 6, 7. 'Bid 'in 't Geloof en twyfel niet; want wie twy- 'felt, die is gelyck als een Zeebaer, die van 'den Windt gedreven en beweegt wort. 'Sulken mensch denck niet dat hy yet van 'den Heere ontfangen sall.

25 *Vrag.* Will ons Godt niet alltyt verhooren, als wy om Geestelycke, Hemelsche dinge regt bidden?

Antw. Ja. *Luc.* 11. 13. 'Is 't dat ghy dan, 'ghy die quaedt syt, kont u Kinderen goede 'gaven geven; HOE VEEL TE MEER sall 'de Vader in den Hemel den H. Geest geven,

'den genen, die Hem bidden.

26 *Vrag*. Hoe moet ghy om Lichaemlycke en aerdische dinge bidden?

Antw. Soo, dat myne Insigt daermede overall *is* op het Ryck Godts; en dat ickse niet anders begeer, als op die conditie: Indien 't Godts Eere, en myn en anderer ware tytlycke en euwige wellvare bevordern konne *Mat*. 6. 33. 'Tragt ten eersten nae het Ryck 'Godts, en na syn Geregtigheyt; soo sall u 'sulcks alltemael toevallen, *Mat*. 26. 39. 'Myn Vader is 't mogelyck so gae dese kelck 'van my; dog niet als ick wil, *maer als ghy* '*wilt*.

HOOFD-STUCK XIIX.

Van de heylige Sacramenten.

1 *Vra*. WAerdoor wordt eens Christne Geloof gesterckt en vermeerdert?

Antw. Door de heylige Sacramenten.

2 *Vrag*. Wat is een Sacrament?

Antw. Een Sacrament is een heylige Actie van Godtlycke Instellinge, daerdoor Godt, (gebruij kende daertoe menschen tot Instrumenten) onder en door sigtbare aerdische dinge,

dinge, door syn allmagtig waeragtig woort, onsigtbare Hemelsche dinge uyr deelt, op dat alsoo de Beloften van vergevinge der Sonden, vloeyende uyt het Evangelium, allen den genen die de Sacramenten gebruycken, aengeboden, en den Geloovigen toegepast, en versegelt wordten.

3 *Vrag*. Hoe veel Sacramenten syn dan in het Nieuwe Testament?

Antw. Twee: De heylige Doope en het heylige Aventmael.

4 *Vrag*. Bewyst dat Godt en onse Saligmacker Jesus Christus de H. Doop ingestellt heeft?

Antw. *Luc*. 3. 2, 3. 'Het Bevel Godts geschiede tot Johannes, *&c*. en hy quam in al 'de contry rontom den Jordaen, en predickte 'den doop der Boete tot vergevinge der Son'den. *Mat*. 28. 19. beveelt Christus, 'Gaet 'heen, en leert alle volcken, en dooptse in 'den Naam des Vaders, en des Soons, en des 'heyligen Geestes.

5 *Vrag*. Waerin bestaet nu het regte wesen der H. Doope?

Antw. Dat een Mensch in Naam des Vaders, des Soons en des heyligen Geestes, met Water gedoopt werde.

6 *Vrag*. Is dan de Doope maer een uyterlyck Teeken der Wedergeboorte en Afwaschinge der Sonde?

Antw. Neen: De Doope geeft, werckt en versegelt de Wedergeboorte en Vergevinge der Sonde, Geregtigheyt en Saligheyt, deweleke ons door Christus verdient is. *Act.* 2. 38. 'Doet boete, en een yegelyck laet sig 'doopen op den Naem van Jesus Christus, tot 'vergevinge der Sonden; *soo sult ghy ontfangen* de gave des heyligen Geestes. *Tit.* 3. 5. 'Niet om de wercken van Geregtigheyt die 'wy gedaen hadden; maer nae syn Barm-'hertigheyt maeckte hy ons salig, *door het* '*Badt der Wedergeboorte* en de Vernieuwinge 'des heyligen Geestes. *Marc.* 16. 16. 'Wie 'gelooft en gedoopt wordt *Die* sall salig 'wordten, 1 *Pet*, 3. 21.

7 *Vrag.* Heeft de Doope alltyt dese kragt, by alle, die gedoopt wordten?

Antw. Ja; ten aensien van Godts genadige intentie en aenpresentatie; en alle de gene, die niet door haer ongeloovige vernuft en boose wille, de goede werckinge Godts en synes Geestes, door en in de doope verhinderen, die wordten in de eygenste tyt, als se gedoopt wordten, oock wedergeboren en wercklyck deelagtig Christus, met alle syne welldaden. *Gal.* 3, 26, 27. 'Ghy syt alle 'Godts Kinderen, door het geloove in Chri-'stus Jesus; want *soo vele als 'er van u gedoopt* '*syn*, die hebben Christus aengetrocken. *Rom.* 6. 3. 'Weet ghy niet, *dat Alle*, wy die

'in

'in Jesus Christus gedoopt syn, die syn in
'syn Doot gedoopt?

8 *Vrag.* Is dan tweederly Doope, de uyterlycke, en die daervan afgesonderte inwendige?

Antw. Neen: *Eph.* 4. 5. 'Een Heere, een
'Geloof, *Een Doop.*

9 *Vrag.* Is de Doop noodsakelyck, als een middel tot de Saligheyt?

Antw. Ja, als men se verkrygen kan. *Joh.* 3. 5. 'Voorwaer, Voorwaer, ick seg u, *'t sy*
'*dan* dat yemant gebooren wordt uyt 't
'Water en Geest, soo kan hy in 't Ryck Godts
'niet komen. *Luc.* 7. 30.

10 *Vrag.* Sullen oock de kleyne onmondige Kinderen gedoopt wordten?

Antw. Ja. *Marc.* 10. 4. Jesus sprack, Laet
'de Kinderckens tot my komen, en weert
'haer niet; want sulcke is het Ryck Godts.
'Voorwaer ick segg u, wie 't Ryck Godts niet
'ontvanckt als een kindeken, die sal daer
'niet in komen. En Hy om vingse, leyd de
'handen op haer, en segende se. *Act.* 2. 38, 39. En waerom souden de Kinderen in het Nieuwe Testament niet soo wel mogen gedoopt, als de Kinderen in het Oude Testament besneden wordten? *Col.* 2. 11, 12.

11 *Vrag.* Konnen dann sulcke onmondige des heyligen Geestes, en syner werckinge, als der wedergeboorte, des ligts des Geloofs, *&c.* deel agtig wordten? *Antw.*

Antw. Ja. *Luc.* 1. 15. ' Johannes was nog ' in's Moeders lyf vervullt met den Heyli- ' gen Geest. *Mat.* 18. 6. spreeckt Christus, een kleyn kindt midden onder syn yongeren gestelt hebbende ; ' Wie een van dese minste, ' *die aen my geloven* ergert, dien was 't beter, ' dat een meulen steen aen syn hals gehangen ' wierde. *Marc.* 16. 16. ' Wie niet gelooft ' die wordt verdoemt. *maer nu wordten immers* ' *de gedoopte kinderen niet verdoemt, ergo geloven* ' *se.*

12 *Vrag.* Maeckt Godt niet een Verbondt met ons in de heylige Doope?

Antw. Ja; Hy belooft ons voor syne aen-genomen genaden Kinderen t'erkennen en te houden, *Gal.* 3. 26, 27. en daerom wordten wy oock in den Naam des Vaders, des Soons en des H. Geestes gedoopt. En wy beloofen, dat wy willen een goede Conscientie bewa-ren, de Sonde af sterven en in een nieuw leven wandelen. 1 *Pet.* 3. 21. en *Rom.* 6. 3, 4 Weet ' ghy niet, dat alle, wy die in Jesus Christus ' gedoopt syn, die syn in syn doot gedoopt? ' Soo syn wy immers met Hem begraven ' door den doop in den doot; op dat gelyck ' als Christus opgeweckt is van den Dooden ' door de Heerlyckheyt des Vaders; alsoo ' oock wy *in een Nieuw leven wandelen sullen.*

13 *Vrag.* Kan de mensch niet uyt het ge-naden-verbondt, daerin hy door de heylige

' Doope

Doope geſet wordten, weder vervallen?

Antw. Ja. 2 *Pet.* 2. 20, 21, 22. ' Want is 't
' dat ſe ontvloden ſyn de onſuyverheyt des
' Werelts, door de kennis van de Heere en
' de Saligmaecker Jeſus Chriſtus; maer word-
' ten wederom in deſelve gevlogten en over-
' wonnen, ſoo is met haer het laetſte erger
' gewordten, dan het eerſte; want het was
' haer beter, dat ſe den wegh der Geregtig-
' heyt niet gekent hadden, dan dat ſe hem
' kennen, en haer af keeren van het heylige
' Gebodt dat haer gegeven is. Haer is over-
' gekomen het waeragtige ſpreuck-woort;
' De hont *eet weder* dat hy geſpogen heeft, en
' de gewaſſchen ſeug wentelt ſig *Weder* in 't
' ſlyck. 1 *Tim.* 5. 15. ' Daer ſyn alreede
' ſommige *Omgekeert* agter den Satan.

14 *Vrag.* Maer kan men dat verbondt niet wederom vernieuwen?

Antw. Ja; door Weder-omkeeren tot het
' Goede, daervan men afgevallen. *Apoc.* 2. 5.
' Gedenckt waervan ghy gevallen ſyt, en doet
' Boete, en doet de eerſten wercken.

15 *Vrag.* Is niet het weerdige gebruyck des heyligen Avontmaels een kragtig middel, daerdoor een gedoopte Chriſt ſyn Doop verbondt kan vernieuwen, en weder vaſtmaken?

Antw. Ja; want gelyck als 't heet van de heylige Doop; ſoo veel alſſer van u gedoopt

ſyn

syn, die hebben Christus aengetrocken ; alsoo geldt van het weerdige gebruyck des hey- Avontmaels wat Christus spreeckt, *Joh.* 6. 56. 'Wie myn Vleesch, eet en drinckt myn 'Bloedt, die blyft in my, en ick in hem.

16 *Vrag.* Hoe luyden de woorten der Instellinge van het heylige Avontmael, op dat ghy dies te beter weten mogt, wat ghy daer van geloven moet?

Antw. So schryven de heylige Evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas, en de Apostel Paulus, Eendragtlyck: Onse Heere Jesus Christus, in die nagt doe Hy verraaden wierdt, nam Hy 't Broot, danckte ende brack't, ende gaf't syn Jongeren en sprack; Neemt, *Eet, Dat Is Myn Lichaem,* 't welck voor u gegeven wort; sulcks doet tot myn gedagtenis. Desgelycks nam Hy oock den kelck na't Avontmael, danckte ende gaf hun dien, en sprack; drinckt alle daeruyt, *Dat Is Myn Bloedt des Nieuwen Testaments,* het welck voor u en voor vele vergoten wordt tot vergevinge der Sonden; Sulcks doet, soo dickwils ghy dien drinckt, tot myn gedagtenis. *Matth*, 26. 26, 27, 28. *Marc.* 14 22, 23, 24. *Luc.* 22. 19, 20. 1 *Cor.* 11 23, 24, 25.

17 *Vrag.* Wat ontvangt ghy in 't Heylige Avontmael?

Antw. Twee dinge; wat Sigtbaeres en Aerdisches, en wat Onsigtbares en Hemelsches.

18 *Vrag.*

18 *Vrag*. Wat is dan het Sigt bare en Aerdische datghy in 'tH. Avontmael ontvangt?

Antw. Broot en Wyn.

19 *Vrag*. Syn dan die Kleyne ronde koeckjes, genoemt ouwelckens, die van de meeste gemeenten in deChristenheyt gebruyckt wordten in 't H. Avontmael, geen Broodt?

Antw. Ja. Want se hebben de Eygenschap en de kragt des Broodts; Naedemael se van Meel en Water gemengt, en door de hitte des vyers gebacken syn: Want oock een Kruymken Broodt heeft de kragt en Eygenschap des Broodts, nae syne maat.

20 *Vrag*. Mag men dan niet voor de Handeling des H. Hvontmaels, het Broodt bequaem maken, om het selve sonder Vorder Breeken, of verstucken uyt te deelen? Of behoort 't me tot 't wesen van 't H. Avontmael, dat het Broodt daer noodsakelyck moet gebroken wordten, tot een bysondere Betekening?

Antw. Daer is geen Noodsaeklyckheyt in; Christus brack 't Broodt om 't aen syn yongeren uyt tedeelen, nae de manneer des tyds en lands, Daer men het Broodt niet met Messen sneedt, maer all breck, als men 't wilde uytdeelen, gelyck dan de Brooden so gemaeckt waren dat se niet hoeyden gesneden, maer gebroken te wordten. Men kan alsoo oock niet bewysen, dat Christus sulcks

 gedaen

gedaen een bysonder Betekening daermede intestellen van syn gebroken Lichaem; naedemael syn Lichaem niet gebroken wordten in van malcander gescheydene stucken, gelyck als het Broodt gebroken wordt. Want de Schrifft soude aen Christus Lichaem vervult wordten: *Ghy sult Hem geen been in stucken breken, Joh. 19. 36.* Indien het breken des Broodts soude het gebroken Lichaem Christi betekenen, soo moeste dat stuckje Broodt dat yeder ontvangt, weder in stucken gebroken wordten, eer hy 't at; want yegelyck moet voor sig het Sacrament geheel, met all wat daertoe behoort, ontvangen. Daerom moeste het Broodt niet alleen in general gebroken wordten. En 't moet immers toegestaen wordten, dat een yeder voor sig het geheele Sacrament des geheelen Lichaems Christi ontvangt, daerom als het Broodt breken tot een bysonder Betekening des gebroken Lichaems Christi was, so moeste seker yeder stuckje Broodt, dat yeder Communicant ontvangt, in stucken gebroken, en soo gebrooken genomen en geeten wordten. Wy vinden ja oock nergens sulck een gebodt Christi, breeckt 't Broodt. 'Tis waer Christus heeft 't Broodt gebroken, als Hy 't uytdeelen wilde aen syne yongeren, dewyl indeselve tyt geen ander wyse oefflyck was onder de Joden: een Brood in stucken te verdee len;

maer

maer 't volgt daerom niet, dat wy het Broodt, nu nog in het H. Avontmael noodsaeklyck moesten breken, om dat 't Christus gebroken. Want indien wy boven het gene ons Christus bevolen te doen, oock all juyst soo doen souden, wat Hy in de Instellinge des H. Avontmaels gedaen, so soude men moeten het H. Avontmael houden in een Huys, waer men andere gemeene maltyden plegt te houden; s' Nachts, nae het Avont-eten; men soude 't maer aen Mans, en niet aen Vrouwen-Personen moeten geven Daerom blyft men daerby, dat 't Brood in het H. Avontmael te breken, niet tot 't wesen desselven behoore, en noodsakelyck sy; maer men houd 't nu voor een vrye Ceremonie, die men geerne me soude doen willen, indien 'er hope was, dat daerdoor de Hoofd-Strydt ontrent dit H. Sacrament konte gestillt wordten.

21 *Vrag.* Moet dan het gesegende Brood, en de gesegende kelck in 't H. Avontmael, den Communicanten noodsacklyck eerst in de hand gegeven wordten?

Antw. Daer kan geen sulcke Noodsaecklyckheyt bewesen wordten. Want Christus heeft 't niet verordineert voor de Hand, maer voor den mondt, om te eeten en te drincken?

22 *Vrag.* Wat is dan het onsigtbare en Hemelsche, dat ghy in't H. Avontmael ontvangt?

 Antw

Antw. Christus Lichaem, *Dat voor my gegeven*, en syn Bloedt *dat voor my vergoten*.

23 *Vrag.* Gaen dan dese twee dinge in het H. Avontmael t'samen?

Antw. Ja; dat sigtbare en aerdische is een middel, daerdoor, en daermede ons het Onsigtbare en *Hemelsche* medegedeelt wordt, 1 *Cor.* 10. 16. 'De gesegende kelcck welcken 'wy segenen, is die niet de Gemynschap van ''t Bloedt Christus? 't Broodt dat wy breken, is dat niet de Gemeynschap van Christus Lichaem?

24 *Vrag.* Ontvangt ghy dan nu in 't H. Avontmael maer Broodt en Wyn, tot de Gedagtenisse van Christus?

Antw. Neen; niet dat alleen: Want Christus spreeckt niet; neemt eet dit Broodt, neemt drinckt desen kelck tot myn Gedagtenisse; maer Hy seyt oock; *Eet, Dat Is Myn Lichaem*; *Drinckt, Dat Is Myn Bloedt*, &c. SULCKS *doet tot myn Gedagtenis.*

25 *Vrag.* Wat houdt ghy dan nu regt van het H. Avontmael, volgens Christi Instellinge?

Antw. Ick sie en begryp daer wat; ick geloof daerwat, dat ick met myn vernuft niet sien, verstaen nog begrypen kan; ick doe daer wat.

26 *Vrag.* Wat siet en begrypt ghy dan in 't H. Avontmael?

Antw. Gelyck als geseyt, dat 'er Broodt en Wyn daer sy, en my gegeven wordte.

27 *Vrag.* Wat gelooft ghy dan in het H. Avontmael, dat ghy niet sien, nog met u vernuft verstaen en begrypen kont?

Antw. Dat my Christi Lichaem, dat voor my gegeven, en syn Bloedt dat voor my vergoten, waerlyck en dadelyck t'samen met Broodt en Wyn, t'eeten en te drinken gegeven wordt, *Op een Boven Natuerlycke Onuytspreecklycke manneer.*

28 *Vrag.* Wat is 't, dat ghy doet in het H. Avontmael?

Antw. Ick doe sulck Eeten en Drincken des Lichaems en Bloedts Jesu Christi met Broodt en Wyn, tot Christi Gedagtenisse. 1 *Cor.* 11.26. ' Want soo dickwils als ghy van dit Broodt ' eet ende van desen kelck drinckt, sult ghy, ' des Heeren Doot verkondigen, tot dat Hy ' komt.

29 *Vrag.* Strydt dan niet de Tegenwordigheyt Christi in het H. Avontmael, tegen de waerheyt syner menschlycken Natuer, en tegen syn Hemel-vaert, en sitten ter Regter Handt Godts?

Antw. Neen; Want hoewell het waeragtige Lichaem en Bloet Christi in 't H. Avontmael tegenwordig is; soo is 't dog niet daer op een gemeen natuerlycke, maer boven natuerlycke onbegryplicke dog waeragtige aert en

manneer

manneer. En als men well ter herten neemt, wat boven van Christi Hemelvaert, en Sitten ter Regtêr Gods des Vaders Allmagtig geseght is, soo siet men well klaer genoeg, dat all dit de Tegen wordigheyt Christi in 't H. Avontmael, meer bevastigt als strydig maeckt.

30 *Vrag.* Kan men nu Christus Lichaem en Bloedt, in het H. Avontmael, op eene Caperna itische, vleeschlycke en natuerlycke Manneer, eeten en drincken?

Antw. Dat sy verre, oock maer te gedencken. *Rom.* 6. 9, 10. 'Wy weten dat Christus, 'van den dooden verweckt, niet meer sterft: 'de doot sal niet meer over Hem herrschen: 'want dat Hy gestorven is, dat is Hy de 'Sonde gestorven eenmael; maer dat hy 'leeft dat leeft Hy Godt. *NB.* dese spreuke bewyst oock, dat de eygentlyck soo genoemte Missofferhande niet sy; siet oock *Heb.* 9. 28. *cap.* 10. 10.

31 *Vrag.* Wat kan men den genen, die met alderhandt Capernaitsche, vleeschlycke, vernuftige gedagten, dese Mysterie willen doorgronden, of vernieten, best antwoorten?

Antw. *Joh.* 8. 15. Ghy oordeelt na't vleesch. *Joh.* 6. 63. Het vleesch is geen nutt (*Matth.* 16. 17. vleesch en Bloedt kan u dat niet openbaren) de Woorte die Christus gesproken syn Geest en leven, (syn alsoo doordringende en kragtig genoeg *Heb.* 4. 12.) en moeten alsoo oock

ook door een levendig van de Heylige Geest gewerckt Geloof, gelooft en aengenomen wordten, so als se Christus gesproken; En so doende, sall men geen on geruymtheyt in de letter der Instellinge des H. Avontmaels sien konnen. Als Joh. 6. 60, 61. Sig vele nieuwbekeerte JongerenChristi daeran ergerten, datHy seyte; men moete syn vleesch eten, en synBloodt drincken alsmen wou het euwige leven hebben; Doe se daerover murmureerten als over een harte rede, die niet te hooren sy, en daerom van Christus en syn gemeente weggingen en afvielen, *vers*. 66. So spraek Christus, sonder syn woorte Her teroepen, tot de 12 Apostelen; *Wilt ghy oock weggaen?* Daerop antwoorde hem Simon Petrus, *Heere, waer sullen wy heen gaen? Ghy hebt WOORDEN des euwigen levens; Ende wy hebben gelooft en bekent dat Ghy syt Christus, de Soon des levendigen Godts*, v. 67, 68, 69.

32 *Vrag*. Waerop staet nu u Geloof, dat ghy hebt van het H. Avontmael?

Antw. Niet op myn vleeschlyck verstandt eygen uytvindinge, of Glossen, maer op de klaere duydelycke woorte der Instellinge Christi van het H. Avontmael. Die dese woorte gesproken, is *Alleen wyse*, en heeft well geweten, hoe Hy spreken, soude; Hy is *Allmagtig*, en daerom is geen ding by Hem onmogelyck; Hy is *Waeragtig* daerom sall *Hy* wel

wel vervullen wat Hy gesproken.

83 *Vrag.* Maer soude men dan de woorte Christi niet anders mogen uytleggen en Glosseren?

Antw. Neen. Gal. 3. 15. *Lieve Broeders, ick will nae menschlycke maniere spreken: Men veragt dog eens menschen Testament niet, wanneer 't bevastigt is, Ende Men doet daer oock niet toe.* Maer nu is de Instellinge Christi van het H. Avontmael syn laetste wille en Testament, daerom moet men voorsigtig wesen, dat men 't ja niet verandere; maer veelmeer in heylige Verwonderinge en Vreese Danckbarlyck aenneme *Dat Edele Goedt*, het welck Hy ons daer gemaeckt heeft, namelyck, syn H. Lichaem en Bloedt.

84 *Vrag.* Kan well yemandt salig wordten, die in geensin van hooren mag, dat men soude Christi Vleesch eeten, en syn Bloodt drincken, maer lastert en bespott dit seggen?

Antw. Neen, t'is onmogelyck: want so schweert Christus, *Joh. 6. 53. Voorwaer, voorwaer, ick segg u, 't sy dat ghy Eet het Vleesch des Menschen Soons, en Drinckt syn Bloedt, soo hebt ghy geen leven in u.*

85 *Vrag.* Wie sall dan het H. Avontmael gebruycken?

Antw. Alle die haer beproeven konnen, naemlyck, of se Boetveerdig en geloovig syn. 1 *Cor. 11. 28. Maer de Mensch beproew' sig selv";*

en

en alsoo eet hy van dit Broodt, en drinck uyt desen Kelck.

36 *Vrag.* Als nu yemant in Ongeloof en on Boetveerdigheyt, Onweerdiglyck het heylige Lichaem en Bloedt Christi, in het H. Avontmael sig reycken laet, heeft soo een dan eenig goed daervan?

Antw. Neen. 'Maer wie onweerdig van 'dit Broodt eet, of van den kelck des Heeren 'drinckt, die *is Schuldig aen 't Lichaem en 'Bloedt des Heeren.* Want wie onweerdig eet 'en drinckt, die eet en drinckt *sig selv' 't 'Oordeel,* daermede dat hy niet *onderscheydt 'het Lichaem des Heeren,* 1 Cor. 11. 27, 29.

37 *Vrag.* Kan wel yemant weerdig tot 's Heeren AVontmael gaen, die dog niet weet, of daer an twyfelt, of oock Christus voor hem gantsch seekerlyck gestorven sy?

Antw. Neen; want hoe sall soo een des Heeren doot verkondigen, als hy niet weet, of Christus voor hem gestorven? En hoe kan hy weerdig, en met regt nemen het gene, daervan hy niet versekert is, dat 't hem toebehoore? En oock hier geldt wat geschreven staet, *Rom.* 14. 23. 'Wie daeran twyfelt, en 'eet nogtans, Die is verdoemt; want 't 'geschiet niet uyt het Geloof. Maer wat 'niet uyt het Geloof geschiet, dat is Sonde.

38 *Vrag.* Is 'er dan oock Peryckel daerby, als men sig beproeven konte; en men ge-

 bruyckt

bruyckt evenwel het H. Avontmael niet; steunende op alderly ontschuldiginge?

Antw. Och, ja; Want men veragt so doende Christi gebodt, die geboden heeft; *Sulcks Doet.* Men veragt de vergevinge der Sonden, en het euwige leven; want het H. Avontmael is een kragtig Middel, om ons all sulcke dinge toetepassen en te vesegelen. *Mat.* 26. 28. 'Dat is myn Bloedt des Nieuwen 'Testaments 't welck vergoten wordt voor 'veele, tot vergevinge der Sonden. Maer, 'waer vergevinge der Sonden is, daer is oock 'leven en Saligheyt.

39 *Vrag.* Wanneer sall men het H. Avontmael gebruycken?

Antw, Dickwils, 1 *Cor.* 11. 26.

HOOFD-STUCK XIX.

Van de Christelycke Kercke of Gemeente.

1 *Vra.* WAer wordten de Middelen en schatten der Saligheyt bewaert, en uytgedeelt?

Antw. In de Christelycke Kercke of Gemeente, *Eph.* 3. 8, 9, 10.

2 *Vrag.* Wat is de Christelycke Kercke?

Antw. 1 *Tim.* 3. 15. 'Se is het Huys Godts, 't welck

' 't welck is de gemeente van de levendige
' Godt, een Pylaer ende Grondvest van de
' Waerheyt.

3 *Vrag.* Is dann de ware Christelycke Gemeente in dese Werelt, alltydt in sulcke fleur, dat men se by haer uyterlycke Luyster en Grootheyt kennen kan?

Antw. Neen, de ware Kercke Godts is well in dese Werelt soo gering en ongesien, dat men well regt seyt, *Ick geloov'* een heylige Christelycke Kercke, *Jes.* 1 8 maer watter [nog] over is gebleven van de Dogter Zion, dar is gelyck als een Huysken in den Wynbergh; als een nagt hutte in den Concommerhof; als eene verstoorde stadt, *Luc.* 12. 32. vreest u niet ghy kleyne kudde, want het is u Vaders welbehagen u het Ryck te geven. *Zeph.* 3. 12. ' Ick will in u laten overblyven
' een *arm gering Volck*; die sullen op de Naem
' des Heeren vertrouwen.

4 *Vrag.* Kan dan de ware Christelycke Gemeente gantsch uytgeroyt wordten?

Antw Neen. *Mat.* 16. 18 Naedien Petrus sulck een Belydeniss van Christus gedaen; ghy syt Christus de levendige Gods Soon; so seyte Christus tot Petrus: Ick seg u oock, ghy syt Petrus; en op desen Rots steen (namelyck, op de Belydenis die ghy gedaen hebt) will ick bouwen myn gemeynte; ende Poorten der Hellen sullen se niet overweldigen.

5 *Vrag.* Waer is de ware Christelycke Kercke?

Antw. Daer Godts Woort suyver en reyn geleert, en de Sacramenten volgens Christi Instelling uyt gedeelt wordten, *Matth.* 28. 19, 20.

6 *Vrag.* Welcke menschen syn ware Lidtmaten van de Christelycke Kercke en Gemeente?

Antw. Die volgens Godts Woort regt gelooven, de Sacramenten weerdiglyck gebruycken en oock Christelyck en Godtsalig leven en wandelen. *Joh.* 8. 31. Jesus sprack, Is 't dat ghy blyven sult aen myn reden soo syt ghy myn regten Jongeren. Ende sult de waerheyt bekennen; en de waerheyt sall u vry maken, *Gal.* 6. 16.

7 *Vrag.* So syn dann niet alle die sig tot de Christelycke Kercke uyterlyck bekennen, oock regte lidt maten der selven?

Antw. Neen; *Mat.* 7. 21. spreeckt Christus, 'Se sullen niet alle die tot my seggen; 'Heere, Heere! in 't Hemelryck komen; '*Maer* die daer doen, de wil myns Vaders in 'den Hemel. *Mat.* 22. 11, 12, 13.

8 *Vrag.* So hoor ick wel, dat 't niet genoeg is, als de menschen maer uyt sleur in de Kercke gaen, en den uyterlycken Godts dinst waernemen?

Anwt. Ach, neen. Het herte moet daerby wesen

wesen, en een Tempel en Wooning van Godt en syn Geest wordten, en syn; Anders is 't vervloeckte geveynstheit, 1 *Sam.* 16. 7. Een mensch siet wat voor oogen is, maer de Heere siet het herte aen. *Prov.* 23. 26. 'Geeft my, myn Soon, uw' herte, ende laet 'uwen oogen myne wegen welbehagen. *Joh.* 14. 23. Jesus sprack, 'Wie my lief heeft, die 'sall myn woorten houden, en myn Vader 'sall hem lief hebben; ende, wy sullen tot 'hem komen en Wooninge by hem maken. 1 *Cor.* 3. 16, 17. 'Weet ghy niet, dat ghy 'Godts Tempel syt, en de Geest Godts in u 'woont? Is 't dat yemant den Tempel Godts 'verderft dien sal Godt verderfen; want de Tempel Godts is heylig; die syt ghy. *Mat.* 23. 27. 'Wee u Schrifftgeleerden en Phari-'seen, ghy Huychelaers! ghy die gelyck syt 'als de gewitte Graven welcke van buyten 'schoon schynen; maer van binnen syn se 'vol Doots-beenderen en alle Onreynigheit: 'Alsoo, ghy oock van buyten schynt ghy voor 'de menschen Vroom; maer van binnen syt 'gy vol Geveynstheit en Ondeugt.

9 *Vrag.* Naedien nu (als men spreeckt) veelder ly Religien in de Christenheyt syn, is 't dann al even eens tot wat eene ick my houde?

Antw. Neen *Eph.* 4. 14. 'Dat wy niet meer 'kinderen

'kinderen souden syn ende ons bewegen ende
'wiegen laten van allerley windt der leere,
'door schalckheyt der menschen en tuysche-
'rye, daer se ons heymelyck mede aenkomen,
'om te verleyden. 1 *Thess.* 5. 21. proeft alle
'dinck, en 't *Goede behoudt*. *Jer.* 6. 16. Soo
'spreeckt de Heere: Treedt op de wegen,
'en siet toe, en vraegt nae de voorige wegen,
'welcke de goede wegh sy; en wandelt daerin
'soo sult ghy rust vinden voor u sielen. *Heb.*
'13. 9. laet u niet met menigerly ende
'vreemde leeringen omdryven; want 't is een
'kostelyck ding, *dat het hert vast wordte?*

10 *Vrag.* Is 't niet een schware Sonde, als ghy u Christelycke Vergaderinge verlaet of versuymt, en ondertussen te Huys andere dinge voorneemt, of in Vergaderinge van Vreemde Leeringe gaet, en daerby houdt?

Antw. Ja, voorwaer; *Heb.* 10. 27. 'Laet
'ons niet verlaten onse Vergadering als som-
'mige Plegen. *Psal.* 68. 27. 'Lovet Godt
'den Heere in de Vergaderingen, voor de
'Fonteyne Israels. *Psal.* 26. 5, 6, 7. 'Ick
'hate de Vergaderinge der Boosagtigen;
'ende en sitte niet by de Godtloosen. Ick
'wassche myne handen met onschult, ende
'houde my Heere, tot uwen Altaer, daer
'men hoort de stemme des Danckens, ende
'daer men predickt *Alle uwe Wonderen*.

11 *Vrag.* Wie is het eenige ware Upper-
hoofd

hoofd en Regeerder der Christelycken Gemeente ?

Antw. Christus. Col. 1, 18. ' *Hy is 't Hoofd van 't Lichaem [naemelyck] de Gemeynte.* Eph. 1. 22. cap. 4. 15 5. 22.

12 *Vrag.* Regeert dan Christus syn Kercke hier op Aerden gantsch Onmiddelbaer ?

Antw. Neen; hy gebruyckt oock daertoe Middelen en Instrumenten.

13 *Vrag.* Dat het Woort Godts en de H. Sacramenten middelen syn om de Christelycke Gemeynte te vergaderen en op te bouwen, hebb ick all verstaan; maer wat gebruyckt dan Godt en onse Saligmaeker voor Instrumenten of Middels-Personen ?

Antw. Dat syn de leraers en Dienaers der kercken *Eph.* 4. 11, 12. ' Christus heeft ' sommige tot Apostelen geset, maer sommi- ' ge tot propheten, sommige tot Evangelisten, ' sommige tot Herders ende Leeraers, op dat ' de Heyligen toebereydt wordten tot het ' werck van het ampt, daerdoor Christus ' lichaem opgebouwt wordte.

14 *Vrag.* Hoe kan iemand een ordentlyke Leraer en Dienaer der kercke wordten ?

Antw. Hy moet daertoe behoorlyck beroepen en geordineert syn. *Heb.* 5. 4. ' Niemant ' neemt hem selv' die eere aen; maer die ' oock beroepen sy van Godt, gelyck als Aaron. ' 1 *Tim.* 5. 22. Legt niemant haest de Handen ' op. *Rom.* 10. 15.

15 *Vrag.*

15 *Vrag.* Wat is het ampt eens ordentlyck beroepenen Leeraers der kercke Godts.

Antw. Godts woort suyver en reyn te leeren; de Heylige Sacramenten als een getrouwe Huyshouder van Godts verborgentheyten uyt deelen. De Sleutelen des Hemel Rycks, na Christi In stellinge en wille gebruycken; sig selve overall tot een goed Exempel stellen, en toesien dat alles eerlyck en ordentlyck mag toegaen in de gemeynte. 2 *Tim.* 1. 13. 1 *Cor.* 4. 1. *Luc.* 24. 46, 47. 1 *Pet.* 5. 2 3. 2 *Cor.* 8. 21.

16 *Vrag.* Wat syn de Sleutelen des Hemel Rycks?

Antw. Se syn een geestelyck gewelt, wel ke Christus syn jongeren en haeren Navolgern in dendinst des woorts, in de Christelycke gemeente, gegeven heeft, dat se allen Boetveerdigen ende geloovigen Christenen vergevinge der Sonden in syn Naem, verkondigen souden; maer allen onboetveerdigen en ongeloovigen den toorn Godts, en de euwige verdoemenis.

17 *Vrag.* Waer staet dan hiervan in Godts woort geschreven?

Antw. *Matt.* 16. 19. Seyt Christus; 'Ick 'will u de Slentelen des Hemelrycks geven. 'Alles wat ghy op aerden binden sult, dat sall 'in den Hemel gebonden syn, en wat ghy op 'aerden ontbinden sult, sall in den Hemel 'ontbonden

' ontbonden syn En *Joh.* 20. 21, 22, 23. Doe
' sprack Jesus wederom tot haer; vrede sy
' met u, gelyck als my de Vader gesonden
' heeft, soo sendick u. En doe Hy dat seyde,
' blies Hy se aen, en sprack tot haer; ont-
' fanght den Heyligen Geest; wien ghy de
' Sonden vergeeft, dien syn se vergeven; en
' wien ghy se behoudt, dien syn se behouden.

18 *Vrag.* Mogen dann niet oversienders of Bisschoppen van de kercke Godts gestellt wordten?

Antw. Ja. *Godt heeft in de Gemeynte ge set Regeerders.* 1 Cor. 12. 28.

19 *Vrag.* Wat Qualiteyten wordten voornamelyck van een Bisschop, en Leraer der Kercke Godts vereyscht?

Antw. *Tit.* 1. 7, 8 9. 'Een Bisschop (of Le-
' raer) moet Onberispelyck syn, als een
' Huys houder Godts, niet Eygen sinnig, niet
' Toornig, geen Wynsuyper, geen Smyter, geen
' on eerlycke handteeringe Dryvende; maer
' Gastvry, Goedertieren, Tugtig, Regtveer-
' dig, Heylig Kuysch; en houde vast over 't
' Woordt dat gewis is, en leeren kan: op dat
' hy magtig sy om te vermanen door de heyl-
' same leere, en te bestraffen de Tegenspre-
' kers. 1 *Tim.* 5. 2, 3, 4.

20 *Vrag.* Hoe sullen haer de Toehoorders tegen haere Leeraers verhouden?

Antw. *Heb.* 13. 17. *Syt gehoorsaem u Leeraers,*

 ende

ende volgt haer; want se waken over u Sielen, als die daer rekenschap voorgeven sullen; op dat se dat met vreugden doen, ende niet met sugten; Want dat is u niet goed. Gal. 6. 6. *Maer die onderwesen wordt in't woordt, die deele mede allerly goede den genen die hem onderwyst; dwaelt niet, Godt laet hem niet bespotten.*

21 *Vrag.* Sall ick dan allen Leeraren die in de Christenheyt leeren, glooven en volgen?

Antw. Neen. 1 *Joh.* 4. 1. *Beminde geloofst niet een yegelycke Geest, maer proeft de Geesten, of se van Godt syn: want daer syn veel valsche propheten uytgegaen in de Werelt.* Mat. 7. 15. *Siet voor u, voor de valsche Propheten, die in Schaeps-kleederen tot u komen, maer inwendig syn se grypende Wolven.*

22 *Vrag.* Maer hoe kan ick weten, of een een valsch Leeraer sy, en valsche leere voordrage, naedemael een yegelyck voor een ware Christelycke Leeraer will aengesien syn?

Antw. Indien een Leraer niet by de heylsame woorte van onse Heere Jesus Christus blyft, en by de Leere van de Godtsaligheyt, (1 *Tim.* 6. 4.) Indien hy door syn Leere de menschen van't klare en duydelycke Woort Godts afwyst op haer eygen natuerlyck verstand en Begryp (2 *Cor.* 10. 5.) Indien hy van Godt, en syn Regeeringe sulcke Leere voert, volgens welcke de heylige Godt toegeschreven

geschreven wordt, dat hy het Sonden-quaet soude werken (*Deut.* 32. 4. 5.) en een well-behagen daeran hebben (*Psal.* 50. 21, 22); In dien hy niet over all Christus met syn verdinst als den eersten en eenigen grondt van alle genade en Saligheit, voor de gevallne en verloren menschen, voordraegt; (1 *Cor.* 3. 11. *cap.* 15. 3. 2 *Pet.* 2. 1.) Indien hy van Christi Menscheit, opgenomen synde in de Eenheit der Persoon des Euwigen Wesentlycken Soons Godts, en personellyck met de oneyndtlycke onbegryplyke Godtheit vereenigt synde, sulcke Leere dryft, volgens welcke men Christus niet anders sall mogen aenmercken, als een gemeene menschlycke heyligePersoon, als dePropheten en Wonder-mannen geweest, door welcke Godt oock allderhand wonderen en daden gewerckt (*Col.* 2. 8, 9. *Joh.* 5. 26, 27.) Indien hy sulcke leere dryft, uyt welcker noodsaecklycke gevolgen de Menschen of in Waenhope en Vertwyfeling, of oock in Sorg-en Godtloosheit geleydt wordten (*Jes.* 52. 7. 1 *Thes.* 5. 9. 2 *Pet.* 2. 17, 18, 19.) Siet so is soo een seekerlyck een valsche Leraer die men niet geloven en aenhangen, maer vlieden sall, all waren syn woorten nog so soet, en syn redenen nog so vleynde, gelyck de Apostel vermaant, *Rom.* 16. 17, 18.

23 *Vrag.* Welcke syn de grootste sigtbare Vyandten, die tegen de Kercke Godts hier op aerden syn?

Antw. De Eene, en de Veele Antichristen, en de Ergernissen, dewelcke de Duyvel, als de Ærts-Vyandt van Godt en syn Kercke aenrigtet, 2 *Thes.* 2. 3. 1 *Joh.* 2. 18. 2 *Cor.* 6. 3.

24 *Vrag.* Is't dann een sulcke gevaerlycke sacke ergernis te geven, of yemant erger te macken, of door ergerlycke leere, of door een ergerlyck leven?

Antw. Och, ja vrylyck. *Mat.* 18. 6, 7. ' Wie een van dese minste, die aen my geloven ergert, dien was 't beter, dat een meulensteen aen syn hals gehangen wierde, en hy verdroncken wierde in de Zee, daer se op 't diepste is. Wee de Werelt van wegen de ergernis; daer moet wel ergernis komen; dog wee dien mensch, door welcken d'ergernis komt.

HOOFD-STUCK XX.

Van de Drie Hoofd-Staaten.

1 *Vra.* VVElcke syn de drie Hoofd-staaten daeruyt de Christelycke Kercke bestaet?

Antw. De Geestelycke of Leerstandt, de Regeer of Overheytelycke Staat, de Huys of Neerings-Staat.

2 Vrag.

2 *Vrag.* Van de Leerstaat is all gesproken in't voorgaende Hoofd-stuck; segg nu wat noodig is te weeten van de Regeer-of overheydelycke Staat?

Antw. Daerby is te weeten, wat Godt so wel van de Overheydt, als van de Onderdanen eyscht?

3 *Vrag.* Wat wordt van de Overheyt vereyscht?

Antw. 2 *Chron.* 19. 6. ' Siet toe wat ghy
' doet; want ghy en houdet het Gerigte niet
' den menschen, maer den Heere; ende hy is
' met u in 't gerigte: daerom latet die vreese
' des Heeren by u syn; ende wachtet u en
' doet het: want by den Heere onsen Godt
' en is geen onregt, nog aen sien des persoons,
' nog aenneminge des geschencks.

4 *Vrag.* Wat is der Onderdanen pligt?

Antw. Rom. 13 1. 2. ' Een yegelyck sy on-
' derdanig de overheit, die magt over hem
' heeft: want daer is geen overheit dan van
' Godt. Ende waer een overheit is, die is
' van Godt geordineert. Wie sig nu tegen de
' overheit set, die wederstaet Godts instel-
' linge: en die se wederstaen, sullen over haer
' selv een oordeel ontvangen *ver.* 5. 6. Soo
' syt nu uyt nood onderdanig, niet alleen om
' de straffe, maer oock om 't Geweten; Daer-
' om moet ghy oock schot geven, want se syn
' Godts dienaers, die sulcke Bescher minge
' sullen handthaven.

5 Vrag

5 *Vrag.* Maer als nu de Overheydt wat beval, dat tegen Godt, en syn woort was?

Antw. *Act.* 5. 29. 'Men moet Godt meer 'gehoorsaem syn, dan den menschen.

6 *Vrag.* Laet my nu oock hooren van den Huys en Neerings standt; een eerstlyck hoe Man en Vrouw aen malcanderen ver pligt en verbonden syn?

Annw. *Mat.* 19. 4, 5, 6. 'Hebt ghy niet 'gelesen, dat die in't begin den mensch gemaeckt heeft, die maekte, datter een man 'en een wyf syn soude, ende sprack: daerom 'sall een Mensch Vader ende Moeder verlaten, 'en aen synen Wyfe hangen, en die twee 'sullen een vleesch syn. Soo syn se nu niet 'twee, maer een vleesch. Wat nu Godt te 'samen gevoeght heeft, dat sall de mensche 'niet scheyden.

7 *Vrag.* Hoe sullen haer de getrouwte Mannen tegen haere egte Vrouwen houden?

Antw. 1 *Pet.* 3. 7. 'Ghy Mannen woont by 'haer met verstant, ende geeft het vrou'welycke als het schwackste vat, syn eere 'als oock mede erfgenamen van de genade 'des levens, op dat u gebeden niet verdindert 'wordten.

8 *Vrag.* Hoe sullen haer de vrouwen tegen haer egte mannen gedragen?

Antw. *Eph.* 5. 22, 23, 24. 'De vrouwen 'sullen onderdanig syn haer Mannen als den

'Heere.

'Heere. Want de Man is des Wyfs hooft, gel
'lyck als oock Christus 't hoofd der gemeynte
'is, en Hy is syn Lichaems Heylandt. Maer
'gelyck nu de gemeynte Christus onderdanig
'is, alsoo oock de Vrouwen haer Mannen
'in allen dingen.

9 *Vrag.* Wat less hebt ghy voor Ouders, ende Kinders?

Antw. Eph. 6. 2, 3, 4. 'Ghy Kinderen weest 'gehoorsaem u ouders in den Heere: want 'dat is billick. eert Vader ende Moeder (dat 'is 't eerste gebodt, dat een beloofte heeft) 'op dat het u wel gae, ende ghy lange leeft 'op aerden. Ende ghy Vaders, verweckt u 'Kinderen niet tot toorn; maer voedt se 'op in de tugt ende vermaninge tot den 'Heere.

10 *Vrag.* Seght my oock de pligt van de Huys-Heeren en Huys vrouwen, also oock van de Dinst boden?

Antw. Eph. 6. 5, 6, 7, 8, 9. 'Ghy knegten 'weest gehoorsaem u lichaemlycke Heeren, 'met vreese ende beven in eenvoudigheyt 'van u hert, als Christus: niet met dinst 'alleen voor oogen, als den menschen tebe- 'hagen; maer als Christus Knegten, dat ghy 'sulc'ken wille Godts doet van herten met 'Goetwilligheyt: [laet u duncken] dat ghy 'den Heere dient, ende niet den Menschen: 'Ende weet, wat een yegelyck goed doen sall,

'dat

'dat sall hy van den Heere ontvangen, hy
'sy een knegt, of een vrye. Ende ghy Hee-
're , doet oock dat selve tegen haer, en laet
'het dreyghen : en weet dat oock u Heere in
'den Hemel is, ende dat by Hem geen aensien
'van Persoon is.

11 *Vrag.* Wat sullen de oude Lieden in sonderheyt in agt nemen?

Antw, *Tit*. 2. 2, 3, 4, 5. 'De Ouden, dat
'se nugtern syn, eerbaer, tugtig, gesont in't
'geleve, in de liefde, in verduldigheyt. Den
'Ouden Vrouwen des gelyck, dat se haer stel-
'len als den Heyligen betaemt, geen lasta-
'ressen syn, geen wynsuypsters, goede lee ra-
'ressen; dat se den Jongen Vrouwen leeren
'tugtig te syn, haer mannen lief te hebben,
'Kinderen lief te hebben, sedig te syn;
'Kuysch, Huyslyck, Goeder tieren, haer
'Mannen onderdanig.

12 *Vrag*. Wat less hebt ghy voor de Jongen lieden?

Antw, *Eccles*. 12. 1. 'Gedenckt aen uwen
'Schepper in uwe Jeugd, eer dan de quaede
'dagen komen; ende de yaeren genaken,
'daervan ghy sult seggen, se en behagen my
'niet. 2 *Tim*. 2. 22. 'Vliedt de lusten der
'Jeugd, maer jaegt nae de Geregtigheyt,
'het Geloof, de Liefde, den Vrede, met alle
'die den Heere aenroepen uyt een reyn hert.

13 *Vrag*. Wat sullen de Weduwen in sonderheyt bedencken? *Antw*.

Antw. 1 *Tim.* 5. 5, 6. 'Dat is een regte Weduw, die eensaem is, die haer hope op Godt set, ende blyft in 't Gebedt ende Smeeken dagh ende nagt; maer die in wellusten leeft, die is levendigh doot.

14 *Vrag.* Wat Bysonder Memorandum weet ghy voor de Koopliedeu, en Handwerckers?

Antw. *Levit.* 19. 35 36. 'Ghy en sult niet Ongelyck handelen in't Gerigte, met d' Elle, met Gewigte; met Mate. Regte Wage, regte Ponden, regte Schepels, regte Kannen sullen by u syn. Want wie ongelyck handelt, is den Heere uwen Godt een Grouwel; *Gelyck alle die Quaet doen.* *Deut.* 25. 16. en 1 *Thes.* 4. 6. 'Dat niemant te wyt grype, nog syn Broeder bedriege in de Handelinge; *Want de Heere is een Wreker over dat alle.*

15 *Vrag.* Seght oock, wat bysondere Pligt der Schippers en Zee-Lieden sy?

Antw. Se sullen de wonderen en Magt Godts in de Zee well behertigen, en daer uyt leeren Godt vreesende syn; en sullen vlytig Bidden; en Godt hertelyck danckbar syn. *Psal.* 107. 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32. Die met schepen op de Zee voeren, ende dreven haren handel in groote Wateren; die des Heeren werken bevonden hebben, ende syn Wonderen in de Zee, wanneer hy sprack en een Storm-wind verweckte; die de baren

 verhief,

'verhief, ende se nae den hemel op voeren,
'ende in den afgrond daelden; dat hare
'Ziele van angst vertsaegde, dat se tuymel-
'den ende waggelden als een dronckene, ende
'en wisten geen raet meer; ende se tot den
'Heere riepen in hare nood; ende hy se uyt
'hare angsten voerte, en stilte het onweder,
'dat de baren sig leyden, ende se blyde wier-
'den dat 't stille gewordten was, en hy se te
'Land bragte nae haren wensch; DIE sullen
'den Heere Dancken voor syn Goetheit, ende
'voor syn Wonderen, die hy aen de men-
'schen kinderen doet, ende hem by de Ge-
'meente Prysen.

16 *Vrag.* Seght oock een of ander bysonder Gedenck-Spreucke, voor de *Huys* en Acker-lieden?

Antw. *Jer.* 5. 24. 'Laet ons dog den Heere 'onse Godt vreesen, die ons vroegen en spa-'den Regen, ter regter tydt geeft; en ons 'den Oogst trouwelyck en jaerlycks behoedt. *Hos.* 10. 12. 'Daerom saeyt Geregtigheyt, 'en maeyt Liefde; en ploegt wat Nieuws, 'dewyl 't tyt is den Heere te soeken. *Prov.* 12. 10. 'De Regtveerdige ontfermt sig over 'syn Vee; maer het herte der Godtloosen is 'Onbarmhertig.

17 *Vrag.* Wat sall den rycken lieden voor gehouden wordten om te doen?

Antw. 1 *Tim.* 6. 17, 18, 19. 'Den Rycken

' van dese Wereld gebiedt, dat se niet hogh-
moedig syn, oock niet hopen op den onseke-
' ren Ryckdom, maer op den levendigen Gods
' die ons geeft rycklyck allerly te genieten;
' dat se goet doen, ryck wordten in goede
' wercken, geern geven, behulpsaem syn,
' Schat ten vergaderen, haer selv' een goeden
' grondt op het toekomende, op dat se ver-
' krygen het euwige leven.

19 *Vrag.* Wat sullen de armen lieden be denckea?

Antw. 1 *Tim.* 6. 6, 7, 8, 9, 10. ' T'is een
' groot Gewin, wie Godtsalig is, ende laet
' sig genoegen. Want wy hebben niets in de
' werelt gebragt; daerom is't openbaer; dat
' wy daer oock niet sullen uytbrengen; maer
' wanneer wy kost en kleederen hebben, soo
' laet ons genoegen; want die daer ryck wil-
' len wordten, die vallen in versoekingen
' ende stricken, ende vele dwase ende schade-
' lycke lusten, die de Menschen versincken
' in't verderf en de verdoemenis; want de
' Gierigheyt is een Wortel van alle quaet;
' tot welcke sommige lust gehad hebben,
' ende syn van 't geloof afgedwaelt, ende
' maken haer selv' veel Smerten.

19 *Vrag.* Seght een allgemeyne Less, die op alle menschen past?

Antw. *Mich.* 6 8. 'Tis u geseyt mensch,
' wat goet is, en wat de Heere van u eyscht;
 ' namelyck

'namelyck Godts Woort Houden, en Liefde
'Oeffenen, en Ootmoedig syn voor u Godt.

HOOFD-STUCK XXI.

Van de Laetste Dingen.

Van de Doot, Wederopstandinge, Jongste Gerigt, Ondergank deser Werelt, van d' Euwige Verdoemnis, en d' Euwige Saligheyt.

1 *Vra.* VVAer is de Doot van dannen gekomen, en over wie heeft hy Magt?

Antw. 'De Doodt is door de sonde in de 'Werelt gekomen, en is tot alle Menschen 'doorgedrongen; dewyl dat se alle gesondigt 'hebben, *Rom.* 5. 12.

2 *Vrag.* Als nu de onsterflycke Siele uyt des menschen lichaem uytgaet, en alsoo de mensche sterft, waer komt dan de Siele heen?

Antw. Der Godtloosen in het euwige hellische vyer; maer der Geloovigen vroomen in het euwige salige vreygden leven. Als te sien *Luc.* 16. *Aen de Ryke man en Lazarus.*

3 *Vrag.* So komen dan der geloovigen vroomen haere Sielen, terstondt nae den doodt, in het euwige salige leven? *Antw.*

Antw. Ja. *Apoc.* 14. 13. 'Salig syn de doo-
'den die in den Heere sterven, *Van Nu Aen* :
' Ja de Geest seyt, dat se rusten van haer
'arbeydt ; Want haer wercken volgen haer
'nae.

4 *Vrag.* Kan de mensch well dat levens
perck, dat hem Godt gesett, overgaen ?

Antw. Neen. *Job.* 14. 5. 'Ghy [Godt]
'hebt een perck gesett, dat en sall hy [de
'mensch] niet overgaen.

5 *Vrag.* Maer kan dan de mensch niet syn
leven selue verwaerlosen en verkorten ?

Antw. Ja. Soo spreeckt de Heere *Jer.* 44. 7.
'Waerom doet ghy dog sulck groot qvaedt
'tegen u eygen leven ? *Eccles.* 7. 17, 18. En
'syt niet al te Godtloos, ende en handelt niet
'sottelyck : opdat ghy niet en sterft ter ontyt,
'(of buyten uwen tyt,) *Psal.* 102. 25. Ick
'segge ; myn Godt : en neemt my niet weg
'in de helfte myner dagen !

6 *Vrag.* Sall dan des gestorfen menschen
lichaem euwig van de Siele afgeschyden, in
doot en in de verrottinge blyven ?

Antw. Neen. *Joh.* 5. 28, 29. 'De uyre komt,
'in welcke alle, die in de graven syn, sullen
'(des menschen Soons Christi) stemme hoo-
'ren, en sullen voortgaen ; die Goedt ge-
'daen hebben, tot de opstandinge van 't
'leven ; maer die qvaedt gedaen hebben, tot
'de opstandinge van het oordeel. *Joh.* 19. 26
Dan. 12. 2.

7 *Vrag*. Sullen dan de menschlycke lichamen niet met anderen qvaliteyten opstaen al sse hadden, doe se sterven ?

Antw. Ja. 1 *Cor*. 15.42. ''t wordt gesaeyt vergancklyck, ende sall opstaen *OnvergancKelyck*, ' 't wordt gesaeyt in oneere, ende sall opstaen ' *in Heerlyckheyt*; 't wordt gesaeyt in Schwackheyt, en sall opstaen *in Kragt*; 't wordt ' gesaeyt een natuerlyck lichaem, ende sall ' opstaen *een Geestelyk lichaem*.

8 *Vrag*. Wanneer sall de opstandinge aller dooden geschieden ?

Antw. Ten longsten dage *Joh*. 6. 39. *Joh*. 11, 24. 1 *Cor*. 15 52.

9 *Vrag*. Wanneer sall dan de longste dagh Komen ?

Antw. ' Niemant weet van den dagh en de ' ayre. *Matth*. 24. 36. Maer de dagh des ' Heeren sall komen, gelyck een dief in de ' nagt; want wanneer se sullen seggen 'tis ' vrede, 'tis geen gevaer; soo sall haer het ' verderf *snellyck overvallen*, gelyck als de ' smerte een bevrugte vrouw, en sullen niet ' ontvlieden. 1 *Thess*. 5. 2, 3.

10 *Vrag*. Als nu de dooden ten longstendagh opstaen, wat sal dan met haer gedaen wordten ?

Antw. Se sullen all tesamen, met de gene, die de longste dagh nog levendig vinden sall, en die daer schielyck verandert sullen wordten

den (1 *Cor.* 15: 52) verschynen voor den Rigterstoel Jesu Christi, om daer geoordeelt te wordten. *Mat*. 25. 31, 32. ' Maer als den ' Menschen Soon komen sall in syn Heerlyck-' heyt, en alle heylige Engelen met Hem; ' dan sall Hy sitten op den Stoel van syn ' Heerlyckheyt; en alle Volcken sullen voor ' Hem vergadert wordten; en hy sall se van ' malcander scheyden, gelyck als een Herder ' de Schapen van de Bocken scheyt. 2 *Cor*. 5. 10. ' Wy moeten alle geopenbaert wordten ' voor den Regter-Stoel van Christus; op dat ' een yegelyck ontvange, nae dat Hy gedaen ' heeft, by lyfs leven. 't sy goedt ofte quaet.

11 *Vrag*. Sall dan de Heere Jesus sigtbaerlyck komen, om de Regter te syn?

Antw. Ja. *Apoc*. 1. 7. ' Siet hy komt met ' de wolcken; en alle oogen sullen Hem sien, ' en die Hem gesteken hebben; en alle geslag-' ten op aerden sullen huylen: Ja, Amen. ' Ick ben het A en het O, het Begin en het ' Eynde, spreeckt de Heere, die is, en die was, en die komt, de Almagtige. *Luc* 21 27.

12 *Vrag*. Sall dan Christus oock nae syn Menschlycke Natuer, de Regter syn ten Jongsten dage?

Antw. Ja. *Joh*. 5. 27. ' De Vader heeft ' den Soon magt gegeven, oock het oordeel ' te houden, daerom dat hy des menschen Soon is.

13 *Vrag*.

13 *Vrag.* Waernae sullen de Menschen geoordeelt wordten?

Antw. Nae het geopenbaerte WoordtGodts in de heylige Schrifft; hoeverr namelyck de menschen het selve gelooft, of niet gelooft, daernae geleeft of niet daernae geleeft hebben. *Joh.* 12.48. ' Wie my veragt (spreeckt ' Christus) ende myne Woordten niet aenneemt, die heeft alrede die hem oordeelt: ' 't Woordt dat ick gesproken heb, dat sall Hem oordeelen ten Jongsten dage. *Apoc.* 20 12. ' En ick sag de Dooden beyde groot ' en kleyn, staen voor Godt, en de Boecken ' wierden open gedaen; en een ander ' Boek wierdt open gedaen, 't welck is des ' levens; en de Dooden wierden geoordeelt ' nae de Schrifft in de Boecken nae haer ' wercken.

14 *Vrag.* Wat sall dan 't Vonnis wesen over de Geloovige?

Antw. *Mat.* 25. 34, 35. ' Soo sall dan de ' Koninck seggen, tot die tot syn Regter handt: ' Komt ghy gesegende van myn Vader, beerft ' het Ryck, dat u bereydt is van 't begin der ' werelt. *vers.* 21, 23. Ey ghy vroome en getrouwe knegt! ghy syt over weynig getrouw geweest; ick will u over veele setten; ' gaet in tot uws Heeren vreygde.

15 *Vrag.* Wat Vonnis sall gesproken wordten over de Ongelovige en Godtloose?

Antw. Mat. 25. 41. 'Dan sall hy oock seg-
'gen tot die tot syn Slincker handt: Gaet
'wegh van my ghy Vervloeckte, in't euwige
'Vyer, dat bereydt is den Duyvel en syn
'Engelen. En se sullen in de euwige Pyn
'gaen, *v.* 46.

16 *Vrag*. Sall dan ten Jongsten daghe dese
werelt vergaen?

Antw. Ja. 2 *Pet.* 3. 10. 'De Dagh des
'Heeren sall komen als een dief in de nagt:
'in welcken de Hemelen vergaen sullen met
'grooten kraken, en de Elementen sullen van
'hette smelten; en d'aerde en de wercken
'die daerin syn, sullen verbranden. *Apoc.*
'21. 1. En ick sagh een Nieuwen Hemel en
'een Nieuwe Aerde; Want de eerste hemel
'en de eerste aerde verginck, en de See is
'niet meer.

17 *Vrag*. Waer sullen dan de Menschen
blyven als dese werelt vergaet?

Antw. Mat. 25. 46. 'Se (de Godtlose) sul-
'len in de euwige Pyn gaen; maer de Rege-
'veerdige, in't euwige Leven.

18 *Vrag*. Iset dan een Helle, een plaets
der quale?

Antw. Ach, ja. *Luc.* 16. 23. 'Als hy (de Ryke
'man) nu in de Helle en in de quale was. *v.* 28
'Seyt hy, Ick heb nog vyf Broeders, &c. dat
'se oock niet komen in dese Plaets der Quale.
Psal. 49. 15. 'Se leggen in de Helle als schae-

R

'pen

'pen, de Doot knaeght se. *Apoc.* 21. 8.
' Maer den Vertsaegden en Ongeloovigen,
' ende Grouwlycken, en Dootslagers, en
' Hoereerders, en Tovenaers, en Afgodischen,
' en alle Leugenaers, haer deel sall syn inden
' Poel die met Vyer en svavel brandt; *'t welck*
' *is de Tweede Doot.*

19 *Vrag.* Maer hoe, en waerom sullen dann veele menschen euwige Pyn en verderf leyden in de Helle; daer *dog Christus voor het Geheele menschlyck Geslagt, den doot een gift, en der Hell en Pest geweest!* Hos. 13. 14.

Antw. Om dat se Godt niet gekent, die dog hemselven niet on betuygt gelaten, maer haer overall toe geroepen: erkent dat ick Godt ben, *Psal.* 46. 11. *Act.* 14. 17. en niet gehoorsam syn geweest het Evangelium, van onse Heere Jesus Christus; daerom sullen se pyn lyden het euwige verderf, van 't Aengesigt des Heeren, en van syn Heerlycke Magt. 2 *Thes.* 1. 8, 9. *Jo.* 3. 19. *Mar.* 16. 16. Dewyl se niet hebben willen tot Christus *komen*, dat se het leven hadden mogen hebben, gelyck dan Christus seyte, *Joh.* 5. 40. tot sulcke, van welcke hy spreeckt, *Joh.* 8. 24. dat se in haer sonden souden sterven; *Ghy wilt niet tot my komen, dat ghy het leven mengt hebben.* Dewyl se de wercken des Duyvels, die Christus verstoort (1 *Joh.* 3. 8) weder opgebouwt; en alsoo tot haer eygen verdoemnis tegen

Christus

Christus aengewerckt, *Luc.* 11. 25. *Heb.* 6. 4, 5, 6, 7, 8.

20 *Vrag.* So is dan de Hoofd oorsaeke, dat Nu so veel menschen euwig verdoemt worden, niet, om dat se in *Adam* gesondigt?

Antw. Neen. Want anders souden alle menschen moeten verdoemt worden, naedemael se alle in *Adam* gesondigt; maer de Hoofd-oorsaeck is nu, om dat se de goede genadige wille Godts, haer door Christus uyt den vall *Adams* te helpen, veragt en wederstreeft, en liever in de duysternis blyven willen, als haer laeten verligten door het waeragtige Ligt (Christus) 't welck alle menschen verligt die in dese wereldt komen, *Joh.* 1. 9. *Mat.* 22. 5. *Luc.* 14. 18. *Joh.* 3. 19. En so komt 't, dat oock die toorn Godts, daeronder se in *Adam* gevallen, ophaer blyft, dewyl se den Ryckdom van syn Goeder tierenheyt, Verduldigheyt en Lanckmoedigheyt veragt hebben, *Rom* 2. 4. En door ware Bekeering en Geloof in Christus, den toekomenden Toorn niet ontlopen willen, *Luc.* 3. 7. en *Joh* 3. 35, 36. *De Vader heeft den Soon lief, en heeft Hem alles in syn Hand gegeven; wie in den Soon gelooft, die heeft het euwige leven; wie den Soon niet gelooft, sall het leven niet sien; maer de Toorn Godts blyft op hem*, v. 18. *Wie niet gelooft, die is alrede geoordeelt*, WANT *hy gelooft niet in den Naem van d'eenig geboren*

Soon Godts. Joh. 8. 24. spreeckt Christus, *Is't dat ghy niet geloofst, dat ick 't ben, soo sult ghy sterven in u Sonden.*

21 *Vrag.* Schort't dan nu aen Godts genadige Wille, en aen Christus Verdienst, datse veel menschen sullen verdoemt wordten?

Antw. Waerlyck neen. Maer het schort 'aen die menschen. *Ezech.* 18.23. 'Meynt ghy 'dat ick behagen heb aen de Doot des Godt'loosen [spreeckt de Heere Heere], en niet 'veelmeer, dat hy sig bekeere van syn wesen 'en leve? *Joh.* 15.22. 'spreecktChistusIndien 'ick nietgekomen was,en had 't haer geseyt, 'soo hadden se geen sonde; maer nu konnen 'se niet voorwenden haer sonde te ontschuldi'gen.' *Act.* 18. 5,6. 'Drong *Paulus* de geest, 'den Joden te betuygen Jesus, dat hy de 'Christus is. Maer doe se wederstreefden 'en lasterten, schudde hy de kleederen, uyt, 'en sprack tot haer, U *Bloedt sy over* U '*Hoofd.* Soo dat Godt en onse Saligmaeker tot een yegelyck verdoemte met regt seggenkan, *Ghy brengt u self in dat ungeluck*; Siet boven Hoofd-stuck XIII. Vrag. 13.

22 *Vrag.* Hebben dan die salig wordten eenigsins Reden op haer selv'. te Roemen?

Antw. Ach, neen. *Eph.* 2. 8. 'Uyt genade 'syt ghy salig gewordten door 't Geloof; en 'dit selve niet uyt u, 'tis Godts Gave, niet 'uyt de wercken, op dat sig niemant beroeme.

1 Cor.

1 *Cor.* 4. 7. 'Wat hebt ghy (O Mensch!)
'dat ghy niet ontfangen hebt? en is't dat
'ghy 't ontvangen hebt, wat beroemt ghy
'u dan, als die 't niet ontfangen hadt? Alle
Roem en Eere blyft *aen den Gever der Gave.*
Dat de gene, aen die een gave gegeven wordt,
deselve aenneemt en niet versmaedt of moet
willens versuymt en wegwerpt, daeruyt kan
' hy niet de minste Roem tegen den Gever
nemen: Daertegen de gene de allderhoghste
Toorn en Straffe weerdig is met allen regt,
die niet als de alldergrootste miserie verdient
hebbende, den Pardon met andere goede
gaven, die hem aengepresenteert wordten,
versmaedt, met voeten treedt, en van sig
werpt. *Heb.* 2. 3. 'Hoe sullen wy ontvlie-
'den [der regtveerdigen Straffe], is 't dat wy
'sulck een Saligheyt niet agten? Welcke,
'na dat se eerst gepredickt is door Den
'Heere, is se op ons gekomen door de gene,
'die 't gehoort hebben, *Heb.* 10. 28, 29.

23 *Vrag.* Wat is dan dat euwige Leven en Säligheit, daerin de gelovige en vroome, ten longsten dagh met Lichaem en Siel sullen Komen en euwig blyven?

Antw. Het is een sulcke heerlycke en vreygden-volle Standt, denwelcken geen men sche in dese werelt, nog bevatten, nog uytspreeken kan. 1 *Cor.* 2. 9. ''t heeft geen 'Ooge gesien, ende geen oor gehoort, en is in

'in geens Menschen hert gekomen, dat Godt
'bereydt heeft dien, die Hem lief hebben.
'1 *Joh.* 3. 2 Beminde wy syn nu Godts
'Kinderen: en 't is nog niet verschenen, wat
'wy syn sullen: maer wy weten, wanneer
''t verschynen sall, dat wy Hem gelyck syn
'sullen: want wy sullen Hem sien gelyck Hy
'is. 1 *Thess.* 4. 17. 18. Wy sullen also by den
'Heere syn altyt. Soo troost u nu met dese
'Woorden onder malkander.

24 *Vrag.* Wie is dan de Anvanger en Voleynder van onse Geloof en Saligheyt?

Antw. *Hebr.* 12. *v.* 2. 3. 'laet ons sien op
'Jesus, den Aenvanger ende Voleynder van
''t geloof; welck doe Hy wel had mogen
'vreugde hebben verdroeg Hy 't Kruys, en
'agte de Schande niet, en is geseten ter Regter
'Handt op den Stoel Godts. Gedenckt aen
'den geenen, die sulck Wedersprekcken van de
'Sondaren tegen Hem verdragen heeft, op dat
'ghy in u Moet niet mat wordt, en flaet.

Indien yemant den Heere Jesum Christum niet lief en heeft, die sy een Vervloekinge! 1 *Cor.* 16. 22. Dat se alle den Soon eeren, gelyck so den Vader eeren Wie den Soon niet eert, die eert den Vader niet, die Hem gesondeen heeft. *Joh.* 5. 23. Eere sy Godt in de Hoogte, en Vrede op aerden, en, den Menschen een wellbehagen! *Luc.* 2. 14.

F I N I S.

Het Christelyck Geloove

1. WY gelooven in eenen Godt alleyn,
Schepper 's hemels en der eerden,
Onser aller Vader gemeyn,
Hy laet ons syn kinders werden;
En wil ons altydt generen:
Lyf en ziel oock wel bewaren;
All' ongeval wil Hy weeren;
Geen leet sal ons tegen-varen;
Hy sorget voor ons, hoed, en houd wacht:
Het staet alles in syner macht.

2. Wy gelooven in Christum van gelyck, II.
Synen Soon en onsen Heere,
Die euwigh is in 's Vaders Ryck,
Gelyck Godt van macht en eere:
Van Maria maget reyne
Is Hy ware Mensch gebooren,
Door den Heylgen Geest alleyne:
Voor ons, die waren verlooren.
Aen 't kruys gestorven; En van de Doodt
Weer verresen door Godts macht groot.

3. Wy gelooven in den Heyligen Geest, III.
Godt met Vader en den Sone,
Die de bloode maeckt onbevreest,
En verciert met gaven schoone;
D'heele Christenheydt daer neven
Houd Hy eensinnigh verheven:
De sonden worden vergeven:
Het Vleesch sal oock weder leven:
Na desen elend' is ons bereydt
Een leven in der eeuwigheydt.

Voor de Predicatie.

1. O Godt, die uw gedachtenis
Oock gesticht hebt by ons gewis,
Door uw Woordt ende Sacrament:
Komt, zegent uw volck, dat U kent!

2. Heer Jesu Christ, Ghy Godes Lam!
Wy zyn versaemt in uwen Naem:
Weest dan in 't midden van ons, Heer,
En geeft ons aendacht tot uw Leer.
3. Heyl'ge Geest, ons in waerheyd leydt;
Uws dienaers mondt en tong bereydt:
Laet 't woordt door d'ooren 't hert ingaen,
En help ons doen na uw vermaen.
4. Heer, ons' Godt boven al vermaert
In drie Persoonen g'openbaert;
Wy bidden U hert'lyck t'samen,
Verhoort doch dees onse beed'! Amen.

HEer Godt dyn trouw met g'naed' verleen
En schick dyn heyl'gen Geest met een
Die ons de waerheydt leere;
En geeft verstandt, hert, sin, Heer Godt,
Dat ons uw Woordt niet zy een spot,
Maer gantsch tot U bekeere.
O God, uw g'naed' daer aen bewys,
Dat hem wel schick tot uwen prys,
Al onse doen en laten;
Wat hind'ren mach, dat selve wendt;
Wat boord'ren mach, dat geeft behend',
Te wand'len uwe straten.
2. En stuur ons wel Heer by den tydt:
Wy weten niet hoe seer subyt
Passeeren onse Dagen.
Tucht, g'loof, vrees, vrede liefd'en en trouw
Leer ons uw Geest, die ons nieuw bouw,
Dat wil Hy niet af-slagen.
Hy b'hoed altydt voor valsche leer,
De boose wer'lt oock trouw'lyck weer,
Dat sy ons niet verblinde:
Hy deel uyt syn Barmhertigheydt,
Toon ons daer door de Saligheydt,
En help met g'naed' ten ende.

Finis

